

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2011

Karolina Nováková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Předválečný vývoj v SSSR – budování
totalitarismu?**

Karolina Nováková

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

**Předválečný vývoj v SSSR – budování
totalitarismu?**

Karolina Nováková

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, prosinec 2011

.....

Obsah

1. ÚVOD	1
2. TEORIE TOTALITARISMU.....	3
3. CHARAKTERISTIKA TOTALITARISMU DLE DEFINICE C.J. FRIEDRICH A Z. BRZEZINSKÉHO	6
3.1 OFICIÁLNÍ IDEOLOGIE	6
3.2 JEDINÁ MASOVÁ POLITICKÁ STRANA	13
3.3 ABSOLUTNÍ MONOPOL NA KONTROLU VŠECH PROSTŘEDKŮ OZBROJENÉ MOCI (ARMÁDY)	18
3.4 ÚPLNÁ KONTROLA PROSTŘEDKŮ MASOVÉ KOMUNIKACE	18
3.5 SYSTÉM FYZICKÉ A PSYCHOLOGICKÉ KONTROLY SPOLEČNOSTI	22
3.6 CENTRÁLNÍ ŘÍZENÍ A KONTROLA EKONOMIKY.....	25
4. PŘEDPOKLADY REVOLUCE	30
4.1. MILNÍKY HISTORIE RUSKÉHO STÁTU NA POČÁTKU 19. STOLETÍ.....	30
4.2. POČÁTKY REVOLUCE.....	35
5. OBDOBÍ LENINOVY VLÁDY.....	37
5.1. V. I. LENIN	37
5.2. OBČANSKÁ VÁLKA	41
5.3. NEP.....	44
5.4. KONEC LENINOVA AKTIVNÍHO POLITICKÉHO ŽIVOTA A NÁSTUPNICKÉ BOJE.....	45
6. JOSIF VISSARIONOVIČ STALIN.....	46
6.1. ČINNOST J. V. STALINA	46
6.2. KOMUNISTICKÁ STRANA.....	48
6.3. TAJNÁ POLICIE.....	51
6.4. PRACOVNÍ TÁBORY	54
7. ZÁVĚR.....	58
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	61
9. SUMMARY	63

1. Úvod

V historickém vývoji se setkáváme s celou řadou politických zřízení. K těm, které vzbuzují největší zájem u politologů i laiků, patří bezesporu totalitarismus. Tento systém je spojován především s vnitřním uspořádáním Sovětského svazu. Specifický politický vývoj sovětského Ruska a politické osobnosti, které jsou nedílnou součástí tohoto vývoje, nemůžou nikoho nechávat lhostejným.

Cílem mé práce je poskytnout jednoznačnou odpověď na otázku obsaženou v titulu mé bakalářské práce, tedy zda můžeme vývoj předválečného Svazu sovětských socialistických republik vnímat jako budování totalitarismu. V této práci se budu opírat o díla a myšlenky politiků, historiků a tvůrců politických teorií. Využiji zejména typologii Carl J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinskiho, jejichž poznatky jsou pokládány za jedny z nejvýznamnějších v oblasti věnující se nedemokratické formě vlády, totalitarismu. Díky tomu budu moci zasadit fungování SSSR do pevného teoretického rámce a ověřit svou výzkumnou otázku - zda bylo komunistické Rusko totalitním režimem.

Pokusím se shrnout politické, historické a sociální podmínky v Rusku na konci 19. a počátku 20. století, přerod monarchie v totalitní režim, proces nastolování a upevňování moci jedné strany. Ve své práci se rovněž zaměřím na prostředky, které byly vlastní totalitnímu režimu jako například tajná policie - Čeka¹, OGPU², zřizování gulagů, potlačování občanských práv a svobod, likvidace nepřátel režimu. Dále se budu zabývat politickými vůdci V. I. Leninem a J. V. Stalinem jako představiteli specifického prosazování politiky označované jako leninismus a stalinismus.

¹ Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží při Sovětu národních komisařů RSFSR. Byla první ze série tajných policí v Sovětském Rusku.

² Sovětská tajná policie.

Tato práce je rozdělena do pěti základních částí, které nesou název Teorie totalitarismu, Charakteristika režimu dle definice Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinskiho, Předpoklady revoluce, Období Leninovy vlády a Josif Vissarionovič Stalin.

Po úvodní části práce, ve které představuji téma bakalářské práce, jeho definici a postup při vypracování, se ve druhé kapitole budu věnovat tomu, co vlastně pojem totalitarismus znamená a uvedu zde několik definic, vztahující se k tomuto politickému systému. Kromě již zmíněné typologie Carl J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinského, představím definice amerického politologa Juana José Linze a Raymonda Arona, autora knihy *Demokracie a totalitarismus*.

Ve třetí části rozvedu jednotlivé body definice Carl J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinskiho k čemuž využiji díla a názory předních myslitelů a politologů.

V úvodu čtvrté kapitoly, která nese název Předpoklady revoluce, popíši vznik ideologie socialismu, klíčové historické události a fakta, která vedla k zahájení a uskutečnění říjnové revoluce v Rusku v roce 1917.

Pátá kapitola mé práce pojednává o období Leninovy vlády. Zde se zaměřím na události, které přispěly k dosažení moci Leninem, ustanovení dekretů, průběh občanské války a také se budu zabývat termíny jako je Čeka, Rudá armáda, proletariát, válečný komunismus a NEP.

Josif Vissarionovič Stalin je název šesté kapitoly, ve které popisují Rusko mezi léty 1922, kdy J. V. Stalin převzal moc v zemi, až do let před vypuknutím 2. světové války. Převážnou část této kapitoly věnuji prostředkům, které Stalin využíval k dosažení neomezené moci ve státě. Jedná se o kolektivizaci, uskutečňování rozsáhlých čistek, působení tajné policie, zřízení pracovních táborů, atd. To je jen skrovný výčet toho, co se v Rusku událo v období Stalinovy vlády.

Při psaní své bakalářské práce jsem použila metody kompilace. Vycházela jsem především z děl světoznámých autorů Martina Malii,

Václava Vebera, Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinského, V.I.Lenina, Karla Marxe, Richarda Pipesa, Briana Moynahana a dalších.

2. Teorie totalitarismu

Jak jsem již v úvodu psala, v této práci se budu zabývat vznikem a cestou k totalitarismu v Rusku. Existuje celá řada nedemokratických systémů, u kterých můžeme shledat jisté společné znaky s totalitarismem, jako je např. autokracie, diktatura, despotismus, tyranie či absolutismus. Nejspíš právě proto se setkáváme s jejich zaměňováním či přinejmenším nepřesným označováním nejen u laiků, ale i u politiků. Proto bych nejprve chtěla upřesnit, co vlastně totalitarismus je, lépe řečeno uvedu zde definice totalitarismu některých předních politologů.

Jedna z nejznámějších definic pocházející z období první poloviny padesátých let se objevuje v díle Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinského *Totalitní diktatura a autokracie*. Myšlenky těchto autorů jsou v oblasti odborné politologické literatury považovány za nejvýznamnější a mnoho dalších teoretiků na ně odkazuje či na ně navazuje.

Teorie Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinského vymezuje pět základních rysů, které jsou charakteristické pro komunistický (a také nacistický) politický systém. Hlavní rysy totalitního systému dle Friedricha:

- **„oficiální ideologie** přijímaná a akceptovaná všemi členy společnosti;

- **jediná masová politická strana** většinou s jediným vůdcem v čele, je hierarchicky organizována a státní byrokracii je buď nadřizena a/nebo je s ní výrazně propojena;

- **absolutní monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci (armády)** – tato kontrola je prováděna buď přímo politickou stranou, nebo jí kontrolovanou byrokracií;

- **úplná kontrola prostředků masové komunikace** prostřednictvím stejných mechanismů, jakými probíhá kontrola ozbrojených složek;

- **systém fyzické a psychologické kontroly společnosti** prostřednictvím policie, jež používá teroristické postupy.³

Společně se Zbigniewem Brzezinskim doplnil další charakteristický rys. K předchozím pěti bodům katalogu přidal šestý:

- **centrální řízení a kontrola ekonomiky.**⁴

“ Na základě definic C. J. Friedricha a Z. K. Brzezinského vymezil americký politolog španělského původu Juan José Linz na počátku sedmdesátých let tři podmínky, jež musí splňovat systémy, aby mohly být označeny jako totalitní:

- Existuje **monistické**, ale nikoli monolitické **centrum moci**, přičemž jakýkoli pluralismus existujících institucí či skupin odvozuje svou legitimitu z tohoto centra, je jím zprostředkováván a je spíše politickým výtvořem ‚shora‘ než produktem dynamiky společenského uspořádání.

- Existuje **exkluzivní**, autonomní a více či méně **intelektuálně podložená ideologie**, s níž se vládnoucí skupiny či vůdce identifikují a která je užívána jako základ pro provádění politiky či pro manipulaci obyvatel. Ideologie překračuje konkrétní program či hranice legitimní politické akce, aby interpretovala sociální realitu či konečný smysl a cíl dějin.

- Občanská **participace** a aktivní politická **mobilizace** pro ‚věc‘ politických a sociálních úkolů **je povzbuzována, vyžadována, odměňována a usměrňována prostřednictvím jediné strany** a jejích mnohých monopolních masových organizací. Pasivní poslušnost a apatie, ústup do role pouhého trpného předmětu, tolik charakteristická

³ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966

⁴ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966

pro autoritativní režimy, je vládci považována za nežádoucí a nechtěnou.“⁵

Typické znaky a vlastnosti totalitarismu vymezil také Raymond Aron. V knize *Demokracie a totalitarismus* uvádí těchto pět základních znaků:

„1. Fenomén totalitarismu patří k režimu, který poskytuje jedné straně monopol na politickou činnost.

2. Monopolní strana je vedena nebo vyzbrojena ideologií, které přikládá absolutní autoritu a která se v důsledku toho stává oficiální státní pravdou.

3. K šíření této oficiální pravdy si pak stát vyhrazuje dvojí monopol, monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, rádio, televize, tisk, jsou řízeny a ovládány státem a těmi, kdo ho zastupují.

4. Většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se jistým způsobem součástí státu samého. Protože stát je neoddělitelný od své ideologie, je většina ekonomických a profesních aktivit zabarvena oficiální pravdou.

5. Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybnou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace ideologického přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.“⁶

⁵ HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie, Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2005, str. 263

⁶ ARON, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*, Atlantis, Brno 1993, str. 158

3. Charakteristika totalitarismu dle definice Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinskiho

V následující části mé práce detailněji rozvedu jednotlivé body definice Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinskiho, za pomoci myšlenek ze stěžejních děl předních myslitelů, kteří se touto problematikou zabývali.

3.1 Oficiální ideologie

Termín ideologie poprvé použil francouzský filozof Destutt de Tracy v době Francouzské revoluce. Samotný Lenin upozorňuje na fakt, že doktrína socialismu čerpá nejen z filosofických, ale také ekonomických a historických teorií. Pojem ideologie byl použit jako název všeobecné vědy o idejích. Pod tímto výrazem si můžeme představit systém idejí či názorů, rovněž také světonázor transformovaný v doktrínu politické strany, nebo skupiny. V rukou politických stran a hnutí se ideologie stává životaschopnou. Zároveň je považována za nástroj komunikace a manipulace. Cílem je ovládnout masy a přesvědčit je o něčem co by v jiném případě pociťovali jen vzdáleně. Ideologie je interpretace, která vytváří realitu, ideologie legitimizuje, mystifikuje a utěšuje. V moderní době ideologie přebírá funkci, kterou v tradičních společnostech sehrávalo náboženství. Friedrich společně s Brzezinskim ve své knize *Totalitarina doctatorship and autocracy* upozorňují na to, že se dnes často můžeme setkat s nepravdivým názorem o konci éry ideologií. Tito dva politologové zastávají postoj, že proces ideologizace myšlenek se stále rychlým tempem vyvíjí a mění se v programy jednotlivých hnutí, skupin a stran.⁷

Ideologie socialismu vzniká jako reakce na průmyslovou revoluci 18. a 19. století, v jejímž důsledku se rodí nová, moderní Evropa, ve které došlo k významným společenským, kulturním a politickým změnám. Vliv revoluce byl natolik významný, že mění charakter

⁷ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 85

společnosti, která v novém kapitalistickém řádu produkuje dvě rozdílné vrstvy - buržoazii a dělnickou třídu. Socialismus se jako nový směr soustředil na negativní stránky tohoto vývoje a propaguje sociálně spravedlivou, rovnostářskou společnost. V komunistických systémech znamenal socialismus přechodnou fázi od kapitalismu ke komunismu. Obecně lze rozdělit socialistické směry na komunistický, marxistický a sociálně demokratický.

Mezi největší propagátory této ideologie jistě patří Karel Marx a Friedrich Engels. Ti však nebyli prvními, kteří přišli s touto myšlenkou.⁸

Karel Marx, jako představitel vědeckého socialismu, navazuje na starší myslitele utopického socialismu, kantovského osvícenství a dalších, zakládá nový filozofický a ideologický směr zvaný marxismus. Tato nová politická praxe vzniká v polovině 19. století. Marxismus můžeme považovat za teorii materialistickou, která vychází ze zdůraznění ekonomických aspektů ovlivňujících fungování společnosti. Hlavní Marxovou ideou bylo vytvořit rovnostářskou, beztřídní společnost a učinit tak ze světa lepší, spravedlivé místo. Marx odsuzoval společnost, která je rozdělena na několik společenských vrstev v důsledku soukromého vlastnictví. Kapitalismus byl agresivní, asertivní a výkonný ekonomický systém, který však trpěl rozpory. Produkoval chudou dělnickou třídu a buržoazii. Karel Marx neschvaloval činy kapitalistů, kteří majetek nabyli díky vykořisťování jiných lidí a jejichž bohatství nebylo používáno pro dobro všech, ale pro dobro vlastní. Chtěl potlačit vztahy majetný a chudý, nadřízený a podřízený, vládnoucí a ovládaný...

⁸ Mezi prvotní rané socialisty patří například Platón, který byl popularizátorem idey společného vlastnictví majetku a rovnosti mezi lidmi. Tento úmysl Platón přednesl již 350 let před Kristem. Mezi další ranné socialisty můžeme dále zařadit anglického renesančního humanistu Thomase Moora, který za základní stavební kámen společnosti považuje rodinu a zavádí pojem utopie. Thomasso Campanella, Thomas Münzer, Gracchio Babeuf, Charles Fourier, Robert Owen a mnoho další přispěli v mnohém k rozvíjení pojmu socialismus a zastávali jeho ideje. Jean-Jacques Rousseau, který ve svých dílech poukazuje na dodržování lidských práv, ovlivnil tak celý průběh Velké francouzské revoluce a stává se jejím duchovním otcem. Roku 1810 předkládá svůj návrh na podobu „uzavřeného obchodního státu“ žák Emmanuela Kanta, německý filozof Johann G. Fichte, kde se jasně zasazuje o socialistickou podobu státu. Tyto myšlenky poté do důsledku rozvádí, již zmíněný, Karel Marx ve svém díle Komunistický manifest z roku 1848.

a to za pomoci zavedení společného vlastnictví. Toho bylo podle Marxe možné dosáhnout pouze za pomoci revoluce, ke které muselo zákonitě dojít v důsledku prohlubování konfliktu mezi jednotlivými třídami. Proletariát, se jako skupina vykořisťovaných a nositel třídního boje, měl chopit moci a vládnout za pomoci diktatury a to až do té doby, než se buržoazie, skupina, kterou zplodil kapitalismus, vzdá a bude souhlasit s nastolením beztřídní komunistické společnosti se společným vlastnictvím.⁹

„Jedním slovem: komunisté podporují všady a každé revoluční hnutí, čelící oproti stávajícím společenským a politickým zařízením.

Ve všech těchto hnutích kladou důraz na *otázku majetkovou*, kterou bez ohledu na její více méně vyvinutou formu na základní otázku prohlašují. Komunisté působí konečně všady ku sjednocení a dorozumění demokratických stran všech zemí.

Komunisté netají se svými náhledy a záměry. Oni prohlašují zjevně, že své záměry jen násilným převrácením všech dosavadních společenských řádů dosíci mohou. Nechť se panující třídy třesou před komunistickou revolucí. Proletář nemá nic, co by ztratit mohl, mimo pouta svá. Dobýti ale můžou celý svět.“¹⁰

Za vzor státního zřízení Marx považoval Pařížskou komunu, kdy se v roce 1871 rozhořel boj mezi mocnou francouzskou buržoazií a socialisty, kteří se v zemi pokoušeli o převzetí moci.

Marxova myšlenka sahala morálně velice vysoko a všeobecně budila veliké očekávání. V praxi však byla, jak se později ukázalo, nerealizovatelná.

Zásadním dílem této ideologie se stává Marxovo třídílné dílo nesoucí název *Kapitál*, kterému věnoval několik desítek let svého života. První díl *Kapitálu* vyšel ještě za Marxova života, druhý a třetí díl byl vydán

⁹ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 7

¹⁰ MARX, Karel; ENGELS, Friedrich: *Komunistický manifest*, Michal Zítka – Otakar II., Praha 2000, str. 68-69

až po Marxově smrti a to zásluhou Marxova blízkého přítele, Friedricha Engelse. Friedrich Engels se jako politický filosof a ekonom podílel na tvorbě mnoha Marxových filozofických a komunistických děl a společně s ním je považován za spoluzakladatele marxismu.

Největší vliv získaly Marxovy myšlenky až po jeho smrti, kdy je začala celá řada levicových stran uplatňovat a ztotožňovat s vlastním politickým programem. Marxismus se tak stal oficiální ideologií socialistických států, především sovětského Ruska a Číny.

Nesmí být pochyb o tom, že Marx společně s Engelsem připravili pro lidstvo jednu z nejsystematičtějších a nejpropracovanějších ideologických doktrín moderního věku. Za konečný cíl této ideologie bylo považováno zničení kapitalismu a vybudování socialismu. „Uvedme Engelsovy poznámky o otázce významu teorie v sociálně demokratickém hnutí, vztahující se na rok 1874: Engels uznává nikoliv jenom dvě formy velkého boje sociální demokracie (politickou a hospodářskou), jak je to zvykem u nás, nýbrž tři, neboť oněm dvěma staví na roveň i boj teoretický.“¹¹

Nastolení komunismu bylo stanoveno za cílový stav a zároveň nutný výsledek marxistické teorie. Prvním krokem k dosažení tohoto cíle bylo uvědomění dělnictva jakožto třídy bojující za spravedlnost a nastolení nového řádu. Lenin učí, že „...socialistická theorie hluboce a správně určuje důvody bídy dělnické třídy a ukazuje cestu k jejímu osvobození z kapitalistického otroctví. Proto si dělníci tuto socialistickou theorii tak lehce osvojují.“¹² Friedrich společně s Brzezinskim ve své knize *Totalitarian autocracy and dictatorship* píší: „Marx a Engels popsali celou škálu myšlenek jako „nadstavbu“. Náboženství, právo a jiná soustava idejí nebyli viděni jinak, než jako kamufláž ...“¹³

¹¹ LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, str. 29

¹² GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 29

¹³ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 85-86 („Marx and Engels described the whole range of ideas as “superstructure“. Religion, law, and other systems of ideas were seen by them as nothing but camouflage...“)

„Když Lenin zdůvodnil vůdčí úlohu revoluční teorie, poukázal na její obzvláštní význam pro ruskou sociální demokracii, který vyplývá ze tří okolností. Za prvé, sociální demokracie v Rusku jako strana se tehdy teprve utvářela, teprve vypracovávala svou tvářnost a dosud se ani zdaleka nevypořádala s jinými, nemarxistickými směry v revolučním hnutí. Za druhé, je nevyhnutelná velká „zásoba teoretických sil a politických (a také revolučních) zkušeností“, aby bylo správně, samostatně a kriticky využito zkušeností z mezinárodního sociálně demokratického hnutí. A za třetí, zdůrazňoval Lenin, pokroková teorie měla tehdy pro ruskou sociální demokracii výjimečný význam také proto, že Rusko stálo na pokraji velkých revolučních bojů za osvobození všeho lidu ze jha samoděržaví.“¹⁴

Jak již bylo řečeno, za konečný stav bylo stanoveno vytvořit beztřídní, tedy rovnostářskou a svobodnou společnost, nad níž by již stát nevykonával kontrolu. Ačkoliv se v období po Velké říjnové revoluci z marxistického hnutí vyčlenila sociální demokracie i tato ideologie přejímala některé z myšlenek komunismu. Rovněž také sociální demokracie zastupuje dělnickou třídu „...nejen vůči určité skupině podnikatelů, nýbrž vůči všem třídám kapitalistické společnosti a vůči státu jako organisované politické síle.“¹⁵

„Mezi kapitalistickou a komunistickou společností je období revoluční přeměny jedné společnosti v druhou««“ tvrdí Marx. „Tomu odpovídá také politické přechodné období, v němž stát nemůže být ničím jiným než *revoluční diktaturou proletariátu*...“¹⁶ Protože „... teprve v komunistické společnosti, kdy bude odpor kapitalistů již definitivně zlomen, kdy nebudou existovat ani kapitalisté, ani třídy (tj. kdy nebude rozdíl mezi jednotlivými členy společnosti ve vztahu k společenským výrobním prostředkům), teprve potom „stát zanikne a *bude se moci mluvit o svobodě*“. Teprve pak bude možná a uskutečnitelná opravdu úplná

¹⁴ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 25-26

¹⁵ Tamtéž: str. 16

¹⁶ LENIN, V. I.: *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1988, str. 117-118

demokracie, demokracie bez jakýchkoliv výjimek.“¹⁷ Protože demokracie v kapitalistické společnosti je „demokracie pro nepatrnou menšinu, demokracie pro boháče – takový je demokratismus kapitalistické společnosti.“¹⁸ „Čili:“ píše Lenin, „v kapitalistické společnosti máme demokracii okleštěnou, ubohou, falešnou, demokracii jen pro boháče, pro menšinu. Diktatura proletariátu, etapa přechodu ke komunismu, poprvé přinese demokracii pro lid, pro většinu, zároveň však nezbytně povede k potlačování menšiny, vykořisťovatelů.“¹⁹

Lenin, jakožto hlavní teoretik a praktik komunistického státu, „... charakterizuje dělnickou třídu jako vůdce rolnictva a všech pracujících v nastávajícím demokratickém převratu.“²⁰ Převratu, v jehož čele musí stát pouze a jedině proletariát. Zároveň ovšem dodává, že „... vymezovat dělnické třídy rámec pouhého hospodářského boje znamená předurčovat ji k věčnému otroctví, neboť „... základní hospodářský zájem proletariátu,“ učí Lenin, „může být uspokojen jedině politickou revolucí, která zamění diktaturu buržoasie za diktaturu proletariátu“. Avšak k tomu bylo třeba svrhnout nejdříve samoděržaví, které střežilo jako hlídací pec celé kapitalistické zřízení.“²¹

Lenin tvrdí, „že buržoazní ideologie je svým původem daleko starší, než ideologie socialistická, že je všestranněji propracována a disponuje *nepoměrně* více prostředky rozšíření. A čím mladší je socialistické hnutí v některé zemi, tím energičtější pak musí být boj proti všem pokusům upevnit nesocialistickou ideologii... Proto jakékoli oslabování socialistické ideologie, jakékoli odstrkování této ideologie znamená zároveň posílení ideologie buržoasní.“²²

„Nové společenské ideje a teorie vznikají teprve tehdy,“ říká soudruh Stalin, „když vývoj materiálního života společnosti vytyčil před společností

¹⁷ LENIN, V. I.: *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1988, str. 120 -121

¹⁸ Tamtéž: str. 119

¹⁹ Tamtéž: str. 121

²⁰ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 17

²¹ Tamtéž: str. 16

²² LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, str. 42-43

nové úkoly. Když však vznikly, stávají se tyto ideje a teorie velmi závažným činitelem, usnadňujícím vyřešení nových úkolů, kladených vývojem materiálního života společnosti, usnadňujícím postup společnosti vpřed. V tom se zračí nesmírný, organizující, mobilisující a přetvářející význam nových idejí, nových teorií, nových politických názorů, nových politických institucí“²³

„Můžeme vybudovati socialismus, a budeme jej budovati spolu s rolnictvem za vedení dělnické třídy“ neboť „za diktatury proletariátu máme všechno nezbytné a potřebné k tomu, abychom vybudovali úplně socialistickou společnost, překonávající všechny vnitřní obtíže, neboť můžeme a musíme je překonati svými vlastními silami.“²⁴

V knize V. I. Lenina „Co dělat?“ můžeme nalézt veškerou základní ideologii a teorii bolševické strany. Tato kniha se později stala základem pro revoluční hnutí a komunistické strany ve všech zemích světa. „V této knize Lenin odhalil ideologické kořeny oportunistů a vyzvedl vůdčí úlohu revoluční teorie pro třídní boj proletariátu. Zdůvodnil v ní všestranně podstatu marxistické strany, která je spojením dělnického hnutí se socialismem, a geniálně propracoval ideologické základy politické strany proletariátu.“²⁵

„... známá definice leninismu... Říká: „Leninismus je marxismus období imperialismu a proletářské revoluce. Přesněji: leninismus je teorie a taktika proletářské revoluce vůbec, teorie a taktika diktatury proletariátu zvláště.“²⁶

A Lenin formuluje svou nesmrtelnou poučku takto: „Bez revoluční teorie nemůže být ani revolučního hnutí ...*úlohu předvoje může splnit jen strana, řídicí se nejprogressivnější teorií.*“²⁷

²³ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 25

²⁴ STALIN, J. V.: *Otázky leninismu*, Komunistické nakladatelství a knihkupectví v Praze, Praha 1927, str. 47

²⁵ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 14

²⁶ STALIN, J. V.: *Otázky leninismu*, Komunistické nakladatelství a knihkupectví v Praze, Praha 1927, str. 12

²⁷ LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, str. 28

3.2 Jediná masová politická strana

V. I. Lenin a později i soudruh Stalin, usilovali o vytvoření politické strany, která by zastala vedoucí úlohu v boji proti carismu a kapitalismu. V tomto boji jí měla být nápomocna opora v podobě pevného teoretického základu, protože „...ideologická jednota je základem komunistické strany.“²⁸

„Budovali stranu nového typu, stranu, která by byla předním oddílem proletariátu, a nikoli blok proletářských maloburžoasních zájmů a přívěsek a pomocná aparát parlamentní frakce. Lenin a Stalin budovali stranu bojovou, revoluční, která by byla schopna vést dělnické masy v období otevřených třídních střetnutí a revolučních vystoupení proletariátu, v období proletářské revoluce a přímé přípravy sil ke svržení imperialismu a uchopení moci proletariátem. Lenin a Stalin budovali takovou stranu, která by spojila dělnické hnutí se socialismem a byla by ztělesněním jednoty revoluční teorie a revoluční praxe. A takovou stranu také vybudovali – slavnou stranu bolševiků, která přivedla pracující naší země k světodějným vítězstvím, stranu, jejíž obrovské zkušenosti vyzbrojují komunisty celého světa v boji za odstranění imperialistického útlu.“²⁹

„Povinností strany je chránit čistotu své revoluční teorie, neustále ji rozvíjet a vnášet do mas, vyzbrojovat pracující socialistickým uvědoměním.“³⁰ Politická strana měla být striktně organizována. Součástí strany byli odbory, v nichž se každý dělník a to bez výhrad, musel aktivně podílet na jejich činnosti. Odborová organizace dělníků měla být co možno nejširší a co možná nejméně konspirativní. Naopak, organizace sdružující dělníky a inteligenci se měla skládat z osob, kterým je revoluční činnost povoláním - odtud název *organizace revolucionářů*. Ta měla být co nejvíce konspirativní a méně široká.³¹

²⁸ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 86 („...ideological unity is the mainstay of the Communist Party...“)

²⁹ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 40-41

³⁰ Tamtéž: str. 26

³¹ LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, str. 105

Leninovi nátlakové taktiky uskutečňované bolševiky byli prováděné pomocí diskuse a argumentace.³² „Proletariát může teprve tehdy splnit svůj úkol vůdce všech pracujících, učí Lenin, když jde mezi všechny třídy obyvatelstva, když propaguje a agituje ve všech vrstvách národa a rozesílá „na všechny strany oddíly své armády“, čímž uskutečňuje svazek dělnické třídy s rolnictvem a se všemi pracujícími masami a provádí svou samostatnou třídní linii a nemilosrdně odhaluje liberální buržoasii.“³³

Lenin v knize „Co dělat?“ rovněž odpovídá na otázku, zda je možná účelná činnost masové strany s ohledem na co nejstriktnější konspirativnost. Lenin zde vyvrací názor, že vložení všech klíčových funkcí do rukou několika málo tzv. „profesionálních revolucionářů“ v žádném případě nezaručuje, že tento omezený počet osob nebude myslet na blaho většiny. Ba naopak, tito revolucionáři, kteří budou školeni mnoho let, vzejdou z mas ve stále větším kvantu. A tento vysoký počet nebude myslet na blaho své osobní, nýbrž na blaho mas. „Aktivní účast nejširších mas na rozšiřování ilegální literatury nebude slabší, nýbrž naopak mnohem *intenzivnější*, jestliže „desítka“ profesionálních revolucionářů soustředí konspirativní funkce této práce ve svých rukou. ... A to se týká nejenom tisku, nýbrž i všech oborů činnosti hnutí vůbec, nevynímaje ani demonstrace. ...Tím, že organizace revolucionářů soustředí ve svých rukou nejkonspirativnější funkce, neutrpí újmu, nýbrž naopak získá na šířce i obsahu činnosti celé řady jiných organizací, jež jsou určeny pro široké masy, a jsou proto co nejméně formálně vyhraněny a co nejméně konspirativní: ať dělnických odborových svazů, tak dělnických kroužků pro sebevzdělávání a čtení ilegální literatury nebo socialistických a demokratických kroužků ve všech ostatních vrstvách obyvatelstva apod. Tyto kroužky, svazy a organizace jsou nezbytné všude v *největším* počtu a s nejrozmanitějšími funkcemi, je však nesmyslné

³² FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 43

³³ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 19

a škodlivé směřovat je s organizací *revolucionářů*, stírat mezi nimi hranice a zatemňovat v masách již beztak neuvěřitelně ochablé vědomí, že pro „obsloužení“ masového hnutí je zapotřebí lidí, kteří se cele věnují speciálně sociálně demokratické činnosti a že se tito lidé musí trpělivě a úsporně *školit* na profesionální revolucionáře.“³⁴

„...z těchto mas vyrůstají nejenom talentovaní agitátoři, nýbrž i talentovaní organizátoři, propagátoři a „praktikové“ v dobrém smyslu (jichž je tak málo mezi naší inteligencí, většinou poněkud rusky nedbalou a těžkopádnou). Až budeme mít oddíly dělníků – revolucionářů, speciálně připravených a prošlých dlouhou školou (a přitom samozřejmě revolucionářů „všech druhů zbraní“), pak tyto oddíly lidé, bezmezně oddaných revoluci, budou požívat i bezmezné důvěry nejširších dělnických mas.“³⁵

„Bolševická strana dosáhla během výstavby socialismu v komunistické výchově mas ohromných úspěchů: byla vytvořena nová povaha našich lidí, kteří žijí jen pro zájmy sovětského lidu a kteří kladou blaho sovětského státu a socialistické vlasti nade vše.“³⁶

Lenin učí, že je nezbytné, aby strana propagovala vlastní socialistický program a vytyčovala své cíle za účelem uskutečnění demokratického převratu, protože pouze „... tehdy, přistoupíme-li takto k věci, může být účast členů naší strany v nestraničských revolučních organizacích, které dnes tvoří dělníci, zítra rolníci, pozitíři vojáci atd., přípustná a plodná. Jen budeme-li takto postupovat, budeme s to splnit dvojí úkol dělnické strany v buržoasní revoluci: dovršit demokratický převrat, rozšířit a upevnit kádry socialistického proletariátu, který potřebuje svobodu k neúprosnému boji za svržení panství kapitálu.“³⁷

³⁴ LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, str. 116-117

³⁵ Tamtéž: str. 123

³⁶ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 46

³⁷ LENIN, V. I.; STALIN J. V.: *Strana a odborové organizace*, Roh, Praha 1952, str. 15-16.

Pouze a jenom „Proletariát může dovést k socialistické revoluci nejsprávnější a nejkratší cestou pouze jeho politická strana. Jedině revoluční a bojová strana dělnické třídy může proletariátu ozářit cestu a perspektivy jeho boje a dovést proletariát ke svržení kapitalismu.“³⁸

Usilovali o „vytvoření jednotné, centralisované proletářské strany, která by byla schopna postavit se do čela revolučního boje mas, bylo prvořadým a neodkladným úkolem.“³⁹

Strana fungovala na principu demokratického centralismu. Tento termín zavedl V. I. Lenin, který využil demokratického centralismu k vnitřní organizaci politické strany. Hlavní myšlenka této metody spočívá v tom, že členové politické strany mohou svobodně diskutovat či přednést svůj názor. Jakmile však strana dospěje a přijme nějaké rozhodnutí, všichni příslušníci strany tuto vůli jednohlasně podpoří. Účelem je vystupovat na veřejnosti jednotně. V praxi to ovšem znamenalo, že V. I. Lenin, jakožto vůdce strany něco rozhodnul a jeho podřízení se neopovážili tomuto výnosu oponovat. Pokud nejvyšší stranický orgán, volený Ústředním výborem cokoliv stanovil, hierarchicky podřízené orgány mu to z panující obavy odsouhlasily. Druhý nejvyšší orgán, kterým byl Sjezd komunistické strany, se konal jednou za 5 let a v nižších orgánech strany se již nenacházel nikdo natolik vlivný, aby odporoval či vznesl jakoukoli námitku. Princip demokratického centralismu začal fungovat naopak a strana se totalitarisovala směrem dovnitř. Komunistická strana prostupovala celou společnost, a pokud kdokoli nesouhlasil, byl označen za zrádce a „vnitřního nepřítele“. Celý státní systém pouze následoval rozhodnutí stranické. Příčinou bylo široké propojení obou systémů v důsledku členství komunistických straníků ve státní sféře.

Stalin ve své knize „Otázky leninismu“ píše: „V masách lidu jsme my (komunisty, I. Stalin) přece jen kapkou v moři a můžeme vládnout jen tehdy, vyjadřujeme-li správně to, co si lid uvědomuje. Bez toho nepovede

³⁸ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 24

³⁹ Tamtéž: str. 10

strana proletariát, a proletariát nepovede masy, a celý stroj se shroutí (viz sv. XVIII., č 2., str. 55)

Správně vyjadřovatí to, co si lid uvědomuje – to právě je ona nezbytná podmínka, která straně zaručuje čestnou úlohu základní vedoucí síly v soustavě diktatury proletariátu.⁴⁰

„Lenin a Stalin učí, že proletářská strana se upevňuje tím, že se očisťuje od oportunistů. Také naše strana během celé své historie sílila a zocelovala se v zásadním boji proti maloburžoasním stranám uvnitř dělnického hnutí a uvnitř strany - proti menševickým a oportunistickým proudům – trockistům, bucharinovcům, nacionálním úchylkářům a jiným protileninským skupinám, které degenerovaly v bělogvardějskou bandu vrahů a špionů. Komunistické strany se učí od naší bolševické strany, jak je třeba střežit čistotu revoluční teorie.“⁴¹

„To, že bolševici uskutečňovali Leninovy a Stalinovy poučky o vedoucí úloze dělnické třídy, mělo ohromný význam pro rozvoj revolučního hnutí v Rusku. Geniální leninsko-stalinská idea o proletariátu jako vůdci a předním bojovníku všech pracujících vyzbrojila a vyzbrojuje bolševickou stranu ve všech etapách její činnosti, vyzbrojila a vyzbrojuje komunisty na celém světě.“⁴²

Friedrich s Brzezinskim k tématu totalitní strany píší, že je „...odlišná od politických stran, které můžeme najít v obvyklých ústavních demokratických režimech. Totalitní hnutí zpravidla navenek přijímá formu těchto stran, avšak vnitřní dynamický ráz je zcela rozdílný.“⁴³ Totalitní vůdce je takový, který formuje společnost k obrazu svému.⁴⁴

⁴⁰ STALIN, J. V.: *Otázky leninismu*, Komunistické nakladatelství a knihkupectví v Praze, Praha 1927, str. 44

⁴¹ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 40

⁴² Tamtéž: str. 19-20

⁴³ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 45 („... different from the kind of party usually found in constitutional democratic regimes. The totalitarian movements outwardly adopted the forms of such parties, but their inner dynamic is quite different.“)

⁴⁴ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 59

3.3 Absolutní monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci (armády)

V lednu roku 1918 vznikla pod taktovkou Lva Trockého Rudá armáda založená na principu všeobecné branné povinnosti. S problémem se nový vrchní velitel ozbrojených sil Trockij setkal při jmenování důstojníků, kteří se nacházeli pouze v řadách bývalé buržoazie. Z obavy sabotáže Leninova režimu ze strany někdejších členů carské armády byli noví důstojníci vybaveni politickými komisaři z kolektivu bolševiků, kteří měli za úkol kontrolovat jejich činnost. Jednalo se o systém kolektivního velení, kdy komisař rozhodoval o uskutečnění velitelských rozkazů.

„Z institucionálního hlediska umožnilo vznik občanské války rozštěpení důstojnického sboru staré carské armády: jedna skupina důstojníků spolupracovala s novým sovětským režimem, který v jejich očích stále zůstával ruským státem, kdežto druhá skupina bojovala za jakousi obdobu tradiční carské říše, „jednotné a nedělitelné“. Můžeme tedy konstatovat, že na bojištích občanské války spolu spíše zápasily dvě konkurenční státní moci, nebo vlastně vznikající režimy, a nikoli dvě společenské třídy.“⁴⁵

Do Rudé armády bylo odvedeno na 6 milionů rolníků. Na tento fakt doplácí především venkov, kde docházelo k drancování za účelem zásobování nově vzniklé armády dostatečným množstvím potravin.

3.4 Úplná kontrola prostředků masové komunikace

Friedrich s Brzezinskim tvrdí, že „... téměř kompletní monopol masové komunikace je jedním z nejvýznamnějších charakteristických znaků totalitních režimů.“⁴⁶

Již Marx společně s Engelsem připisovali ve svých dílech opodstatnění význam umění a společenským vědám vůbec. Rozsáhlé

⁴⁵ MALIA, Martin: *Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo Praha 2004, str. 133

⁴⁶ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 129-130 („The nearly complete monopoly of mass communication is generally agreed to be one of the most striking characteristics of totalitarian dictatorship.“)

znalosti literatury nejrůznějšího typu, od děl klasických až po díla téměř neznámých autorů, se později promítla do prací jejich vlastních. Dokonce v tak zásadním díle jako je Komunistický manifest, který se později stal programem světového dělnického hnutí, věnují Marx s Engelsem tématu literatura kapitolu.

„Lenin rozvinul Marxove a Engelsove myšlienky a otázkách socialistickej estetiky a vytvoril učenie, podľa ktorého má byť literatúra stránicka.“⁴⁷

Nejen Lenin, ale i jiní komunističtí vůdci tvrdili, že princip kontroly veřejného mínění je na veřejnosti uplatňován z jediného důvodu. Že občané z důvodu „... dehumanizace témat režimu ztrácí možnost učinit si vlastní, nezávislý úsudek.“⁴⁸

Za pomoci tisku měli být odhalovány zlořády, s kterými se dělník pravidelně setkával v každodenním životě. Toto odhalování mělo být prováděno za pomoci uveřejňování nejrůznějších situací z reálného života dělníků, protože ty především dokázali přimět veřejnost k ohlasu a vyburcovat je k boji proti nepřátelům. Publikacemi nejrůznějšího typu měli být odkryty nejen případy odehrávající se na pracovištích, ale i zlořády městské a státní. „Na odhalování továrních zlořádů v jednotlivých místech měli jsme vždy letáky a ty *musí vždy zůstat*, ale typ *časopisu* musíme zvedat na vyšší úroveň, a nikoliv jej snižovat na úroveň továrního letáku. Pro „časopis“ nepotřebujeme ani tak odhalování „drobností“, jako spíše velikých, typických nedostatků továrního života, odhalení prováděná na příkladech, jež jsou zvláště názorné a tudíž schopné vzbudit zájem všech dělníků a vůdců hnutí ...“⁴⁹ „A ke sbírání a zpracování tohoto materiálu nestačí „primitivní demokracie“ primitivního kroužku, v němž všichni dělají všechno a baví se hrou na referendum. K tomu je nezbytný – štáb pisatelů-specialistů, dopisovatelů-specialistů

⁴⁷ JEGOLIN, A. M.: *J. V. Stalin a otázky literatury*, Pravda, Bratislava, str. 39

⁴⁸ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 147 („...dehumanizes the subjects of the regime by depriving them of a chance for independent thought and judgment.“)

⁴⁹ LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, str. 135

a armády sociálně demokratických zpravodajů, kteří všude naváží styky, dovedou vniknout do všech možných „státních tajemství“ (s nimiž se ruský byrokrat tak napařuje a jež tak lehce vyžvaní) a prolézt každé „zákulisi“; armády lidí, kteří jsou „úředně“ povinni být všudypřítomní a vševědoucí. I my, strana bojující proti *každému* hospodářskému, politickému, sociálnímu a národnostnímu útisku, můžeme a musíme najít, shromáždit, vyškolit, zmobilizovat a uvést do pohybu takovou armádu všeznajících lidí...⁵⁰

Dále Lenin upozorňuje na potřebu vydávání nejen listů celoruských, ale rovněž listů místních a krajských. Avšak o místních listech Lenin tvrdí, že „...jsou nepoměrně drahé, pokud jde o spotřebu revolučních sil, a vycházejí zvláště řídké z toho prostého důvodu, že pro ilegální list, byť sebemenší, je zapotřebí tak rozsáhlého konspirativního aparátu, který vyžaduje velkého továrního průmyslu, neboť v řemeslnické dílně nelze takový aparát ani vybudovat. Primitivnost konspirativního aparátu vede pak ve směr k tomu (každý praktik zná mnoho takových případů), že polici využívá vyjití a rozšíření jednoho, dvou čísel k masovému zatýkání, při němž je všechno tak dokonale vymeteno, že nutno začít opět od počátku.“⁵¹ U celoruského tisku se pak setkáváme s tím problémem, že čtenáře nezajímají problémy, s kterými se setkávají dělníci na opačném konci Ruska. A proto „...v každém aspoň trochu význačném dělnickém středisku musí být náš vlastní dělnický list. Nikoliv list odněkud dovážený, nýbrž právě list vlastní.“⁵² Avšak představuje účelnou strategii k přípravě občanů na očekávaná povstání.

Poté co se Stalin stal generálním tajemníkem, započalo jeho upevňování moci v zemi. K dosáhnutí svého cíle využíval mnoho prostředků. Jedním z nich byla kontrola médií, tisku, ale dokonce i umělců či budováním kultu osobnosti.

⁵⁰ LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, str. 137

⁵¹ Tamtéž: str. 133

⁵² Tamtéž: str. 134

Založením svazů nejrůznějšího typu si strana zajistila možnost kontrolovat veškerou činnost umělců třicátých let, kteří dle Stalinových pokynů vytvářeli díla „nezávadná“ pro společnost.

„Stalinovo vysoké zhodnotenie ruskej kultúry sa stalo základom obrovskej práce na propagácii ruskej literatúry ako nášho národného pokladu. Sovietski vedci odhalili vo dvojích prácich ideovú hĺbku, šírku a vášnivosť v podaní sociálnych otázok ruskými pokrokovými spisovateľmi. Naši literárni vedci ukázali, akú veľkú úlohu mala pokroková ruská literatúra v duchovnom vývine ľudu, jako blahodarne vplývala na rozvoj revolučného hnutia v Rusku. Umelecká literatúra nevykonávala ani v jednej západnej literatúre takú zodpovednú úlohu, ako v Rusku. Boj ruských spisovateľov proti cárizmu a nevoľníctvu prerastal v boj proti akémukoľvek utláčaniu človeka človekom. V ruskej literatúre sa najvýraznejšie prejavila viera v tvorivé sily ľudových más a boj za pokrokové ideále ľudstva.“⁵³

Umělcům sdruženým pod svazy nejrůznějšího typu byla diktována témata, nebo děj vznikajících děl, prostřednictvím nichž byla prezentována „nová, lepší“ etapa ruských dějin, dějin socialistického státu. Díla podrobených umělců byla propagandistická a podléhala stále větší cenzuře. Kultura byla zestátněna. Strach lidem nedovolil sebemenších námitek či protestů. Jakékoliv neuposlechnutí či odpor byl trestán – zastrašováním, ztrátou pracovního místa, zatčením.

V socialistické SSSR bylo umění a především literatura záležitostí státu. V důsledku toho často docházelo k tomu, že ruští umělci se později stávali aktivními politickými činiteli.⁵⁴ Za dob vládnutí Lenina a Stalina byla literatuře ve společnosti připisována důležitá úloha. Poprvé v historii lidstva byl vypracován program či politika týkající se tvorby umění a kultury vůbec. Díky svým opatřením dosáhli Stalin s Leninem svého

⁵³ JEGOLIN, A. M.: *J. V. Stalin a otázky literatúry*, Pravda, Bratislava, str. 18

⁵⁴ Tamtéž: str. 19

úmyslu, vznikající literatura byla tvořena v zájmu politiky komunistické strany.⁵⁵

„Sovietska literatúra je najideovejšia a najpokrokovejšia medzi literatúrami všetkých národov a krajín. V boji za vybudovanie komunistického spoločenstva má sovietska literatúra ako aj sovietske umenie veľkú úlohu, pomáha politickej výchove ľudu a rozvoju sovietskeho vlastenectví. Táto zodpovedná úloha literatúry je podmienená sovietskym zriadením, ktoré vytvorila Veľká októbrová socialistická revolúcia, je podmienená obrovskými spoločenskými, hospodárskymi a kultúrnymi zmenami v SSSR.“⁵⁶

„Skutečnosť, že Sovetský svaz bol schopný fungovať i po Stalinovej smrti, nepoukazuje na menší význam Stalina, nýbrž na značný vliv byrokratického aparátu a institucionalizáciu totálneho režimu, v ktoromž čele stáli vrcholní političtí vŕdcovia.“⁵⁷

3.5 Systém fyzické a psychologické kontroly spoločnosti

Na doporučení Felixe Dzeržinského zriadila vláda roku 1917⁵⁸ Všetorskou mimoriadnou komisiu, známejšiu pod zkratkou Čeka. Tá mala na starosti systematické a organizované pronásledovanie odpúrců nového režimu. Návrh činnosti tajnej polície vypracoval Lenin, ktorý teror považoval za bežný prostriedok revolúcie. Dzeržinský, ktorého V. I. Lenin nazýval „bičom na buržoazii“ či „železným Felixom“, „... ztělesňoval bolševický ideál: s nepriateľmi revolúcie nemel sebemenšiu soucit. Stejně jako Lenin a Trockij byl přesvědčen, že je správné v zájmu skvělých komunistických zítřků obětovat statisíce politických odpúrců,

⁵⁵ JEGOLIN, A. M.: *J. V. Stalin a otázky literatúry*, Pravda, Bratislava, str. 41

⁵⁶ Tamtéž: str. 55

⁵⁷ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 33 („The fact that the Soviet system continued to maintain itself after Stalin's death is significant; however, it points not to the lesser significance of Stalin but to the higher degree of institutionalization of the totalitarian system through an elaborate bureaucratic network, operated at the top by the political lieutenants of the leader.“)

⁵⁸ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 175

nebo dokonce nevinných lidí, kteří měli tu smůlu, že byli jejich potomky či příbuznými.⁵⁹ Čeka nejen, že byla pověřena perzekucí politických oponentů bolševického režimu, drancováním majetných rodin, ale rovněž byla na rozkaz samotného Lenina pověřena zlikvidováním posledního ruského cara Mikuláše II. a jeho rodiny.

„Nepřítel lidu“ je známý výraz v sovětské terminologii. Objevil se v tisku, řeči i v tajných archivech. V různých fázích Sovětského vývoje bylo toto označení použito pro bývalé menševiky a liberály, neloajální prvky komunistické strany, příznivce Stalinovy opozice, místní nacionalistické vůdce, neúspěšné sovětské průmyslové manažery, poražené generály, čistku strany, policie a vojenských vůdců.⁶⁰

Tempo, kterým byla vyšetřování prováděna, bylo neúprosné. Věznice byli přeplněné a proto bylo po necelých dvou letech existence Čeky přistoupeno k novým opatřením. Roku 1918⁶¹ začaly být budovány nápravné tábory a tábory nucených prací. Tento rok tedy můžeme považovat za datum vzniku soustavy gulagů (*Главное управление исправительно-трудовых лагерей*), nebo-li Hlavní správy nápravně-pracovních táborů. „Koncentrační tábor je jeden z dalších významných a známých znaků totalitního teroru. Je to jeden z unikátních aspektů těchto systémů...“⁶²

„Oficiální označení tajné policie se čas od času měnila vzhledem k nastalým okolnostem: původně Čeka, poté GPU (Státní politická správa), a OGPU, pak NKVD (Lidový komisariát vnitřních záležitostí), následovala MGB (Ministerstvo státní bezpečnosti), a MVD (Ministerstvo

⁵⁹ Katamidze Slava, *Věrní soudruzi, nelítostní kati*, KMa s.r.o., Praha 2008, str. 11

⁶⁰ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 174 („Enemy of the people“ is a familiar phrase in Soviet terminology. It appears in the press, in speeches, in secret archives. At various stages of Soviet development it has embraced former Mensheviks, and liberals, disaffected elements in the Communist Party, supporters of the opposition against Stalin, local nationalist leaders, unsuccessful Soviet industrial managers, defeated generals, purged party, police, and military leaders.“)

⁶¹ MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, str. 181

⁶² FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 196 („The concentration camp is another significant and familiar feature of totalitarian terror. It is one of the unique aspects of these systems...“)

vnitřních záležitostí) a v roce 1954 MVD a KGB (Výbor státní bezpečnosti).“⁶³

„Největším impulsem pro rozšíření sovětské tajné policie bylo provedení kolektivizace na počátku třicátých let, čistka komunistické strany a státního aparátu...“⁶⁴

Roku 1922 došlo za účelem budování „státu jedné strany“ k prvním stranickým čistkám. Tehdy již pod taktovkou OGPU „...začaly procesy s vůdci pravého křídla Socialistické revoluční strany: 34 jeho hlavních představitelů, včetně 11 členů ústředního výboru, bylo obviněno z kontrarevoluční činnosti. ...O rok později se skutečně na Sibiři konal další proces: tentokrát bylo souzeno více než 300 osob obviněných ze spiklenecké činnosti na platformě revolučního socialismu, včetně pokusu o vojenskou vzpouru. Pouze malou část obžalovaných tvořili bývalí carští důstojníci (21) a duchovní (6 knězů a 2 děkanové) – ostatní byli sedláci a intelektuálové. Opět následovaly popravy a deportace.“⁶⁵

„Bylo by směšné se domnívat, že je možno upevnit naše sovětské, hospodářské, odborové a družstevní organisace, že je možno je očistit od hlízy byrokratismu, nebude-li zbavena všech kazů sama strana. Je nesporné, že byrokratické živly jsou nejen v hospodářských, družstevních, odborových a sovětských organizacích, nýbrž také v organizacích samé strany. Je-li strana vedoucí silou všech těchto organisací, je jasné, že čistka strany je nezbytným předpokladem, bez kterého nemůže být provedeno do konce zaktivisování a zlepšení všech ostatních organisací dělnické třídy.“⁶⁶

⁶³ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 175 („The official label of the secret police was changed occasionally, as political circumstances made it expedient: first Cheka, then GPU (State Political Administration) and OGPU, then NKVD (People's Commissariat of Internal Affairs), then MGB (Ministry of State Security) and MVD (Ministry of Internal Affairs), and in 1954 MVD and KGB (Committee for State Security).“)

⁶⁴ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 175 („The greatest impetus to the expansion of the Soviet secret police was provided by the collectivization of the early thirties and the purges of the Communist Party and the state apparatus...“)

⁶⁵ KATAMIDZE, Slava: *Věrní soudruzi, nelítostní kati*, KMa s.r.o., Praha 2008, str. 32-33

⁶⁶ LENIN V. I.; STALIN J. V.: *Strana a odborové organisace*, Roh, Praha 1952, str. 56

„OGPU se zaštiťovala „ochranou revolučních vřdobytkř, obranou revoluce a skoncováním s kontrarevoluční činností“, které podle její definice kromě zrady a řpionáže ve prospěch cizí země zahrnovaly „jakřkoliv puč, nebo řúčast na puči spáchaném nepřáteli Sovětř nebo jeho neoznámení“. Vytvořila si tak prostor pro celou řskálu represáliř proti kterěkoliv osobě nebo skupině osob projevující nesouhlas s režimem a proti lidem, kteří byli i třeba v dávné minulosti spojeni s jeho ideologickými nebo politickými odpřurci, napřříklad konstitučním demokratřm, menřevikřm a socialistickým revolucionářřm.“⁶⁷

Ve 30. letech 20. století navázal na tyto praktiky soudruh Stalin. Jediným cílem bylo odstranit zbytky opozice, které pro něho představovali nepřijatelnou hrozbu. Perzekuce zasáhla všechny vrstvy společnosti bývalé SSSR. Vře se dělo v zájmu komunismu a „skvělé budoucnosti“ ...

3.6 Centrální řřzení a kontrola ekonomiky

Centrálně řřzené a plánované hospodářství je typickým charakteristickým znakem pro socialistické země. V takovémto státě jsou všechny, anebo převážná větřina z výrobních technologiř a procesř majetkem státu, který zároveň rozhoduje a určuje podobu hospodaření země. Stala se tak účinným nástrojem k manipulaci s ohromným počtem obyvatelstva. „...centrálně řřzené hospodářství a ekonomika je jedním ze řesti znakř totalitního režimu.“⁶⁸

Konkrétně pro rolníky, kteří byli pokládáni za maloburžoazii, měla kolektivizace fatální dřsledky. „Vřrobní síly naší země, zejména v průmyslu, měly společenský charakter, kdeřto forma vlastnictví byla soukromá, kapitalistická. Sovětská moc, ...zespolečenřtila výrobní

⁶⁷ KATAMIDZE, Slava: *Věrní soudruzř, nelřstnř kati*, KMa s.r.o., Praha 2008, str. 33

⁶⁸ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 205 („...the totalitarian dictatorships develop a centrally directed economy as the sixth feature in their syndrome of traits.“)

prostředky, učinila je vlastnictvím všeho lidu, a tím odstranila systém vykořisťování, vytvořila socialistické formy hospodářství.“⁶⁹

Pro socialistické země jsou příznačné hospodářské plány, které byly sestavovány tzv. plánovači od jednoho roku až po dobu 5-ti let – pětileté plány, nebo-li pětiletky. I ty jsou dle názoru Friedricha a Brzezinského „ .. vytvořeny na základě ideologických cílů“ a jsou „...nezbytnou součástí celkové revoluce.“⁷⁰ Plány, které měly reflektovat potřeby společnosti, byly sestavovány nejen pro zemědělskou výrobu, ale dotýkaly se většiny z oblastí socialistického hospodářství. Přední vůdcové věřili, že za pomoci plánované ekonomiky dokáží řídit a kontrolovat celé hospodářství SSSR. Stalin tvrdil, že „...socialistické národní hospodářství je možno vést jen na základě ekonomického zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství. To znamená, že zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství dává našim plánovacím orgánům *možnost* správně plánovat společenskou výrobu.“⁷¹

„Učenie Marxa a Engelsa o ekonomike a politike rozvinuli ve svojich prácích Lenin a Stalin.

...Lenin dokázal, že Rusko i při svojej hospodárskej a kultúrnej zaostalosti malo potrebné objektivně i subjektivne predpoklady na vybudovanie socializmu. Pritom Lenin pokladal za hlavnú páku prestavby hospodárstva Ruska diktatúru proletariátu, ktorej štátnou formou bola sovietska moc.

...Lenin považuje vydobitie štátnej moci proletariátom za najdôležitejší predpoklad likvidácie hospodárskej a kultúrnej zaostalosti krajiny.“⁷²

⁶⁹ STALIN, J. V.: *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Svoboda, Praha 1952, str. 9

⁷⁰ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 228-229 („...formulated on the basis of ideologically determined goals“ ... „a necessary concomitant of the total revolution that these regimes set in motion.“)

⁷¹ STALIN, J. V.: *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, Svoboda, Praha 1952, str. 10

⁷² OSTROVIŠANOV K. V.: *Lenin a Stalin o ekonomike a politike*, Pravda, Bratislava 1951, str. 10-11

„Lenin a Stalin vypracovali vedecký program výstavby socializmu v SSSR, ktorý sa uskutočňoval od prvých dní Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Lenin a Stalin zovšeobecňujúc skúsenosti výstavby socializmu rozvíjali a konkretizovali plán výstavby socialistickej spoločnosti.

Nová ekonomická politika, ktorá bola zavedená na Leninovu iniciatívu, ukázala cesty budovania **základov socialistickej spoločnosti**. Strana a sovietsky štát začínaly socialistickú prestavbu spoločenských vzťahov výstavbou základov socialistickeho hospodárstva, radily sa a vedome aplikovali v praxi základný zákon historického materializmu o ekonomike ako základni každej spoločnosti, nad ktorou vyrastá zodpovedajúca politická, právna a ideologická nadstavba.

Vybudovať základ socialistickej ekonomiky znamenalo vybudovať mohutný socialistický priemysel a kolektivizovať drobné roľnícke hospodárstvo.“⁷³

Kolektivizace, neboli zestátnění představuje proces přechodu soukromého vlastnictví pod státní správu. Ačkoliv byla kolektivizace obhajována ideou marxistické teorie společného vlastnictví – „všechno bude všech a všichni se budou mít dobře“ -, byla pouze nástrojem pro podrobení si rolníků a jejich půdy do kolektivních hospodářství. Proletariát, jakožto vykořisťovaná třída, měla za úkol vyvlastnit kapitalisty a buržoazii a nastolit tak beztřídní společnost. Protože již „Marx a Engels dokázali, že základem názorov a ideí sú reálne hospodárske záujmy, ktoré závisia od triedneho postavenia každého človeka v spoločnosti a že triedne vzťahy vznikajú na základoch ekonomiky patričnej spoločnosti, teda na základe danej úrovne produktívnych síl.“⁷⁴

Lenin učí, že „...socializmus znamená odstránenie tried. Aby sa odstranily triedy, treba, po prvé, svrhnúť statkárov a kapitalistov.“⁷⁵

⁷³ Tamtéž: str. 56

⁷⁴ OSTROVIŠANOV K. V.: Lenin a Stalin o ekonomike a politike, Pravda, Bratislava 1951, str. 7

⁷⁵ LENIN, V. I.: *Ekonomika a politika v epoche diktatúry proletariátu*, Pravda, Bratislava 1951, str. 11

Protože kapitalistická výroba „...začíná tam, kde výrobní prostředky jsou soustředěny v soukromých rukou, zatím co dělníci, zbaveni výrobních prostředků, jsou nuceni prodávat svou pracovní sílu jako zboží.“⁷⁶

K zestátnění došlo za vlády J. V. Stalina, který ji úspěšně prosadil nejen v SSSR, ale i v celé východní Evropě. Poté co SSSR upustil od Leninova plánu Nové hospodářské politiky zavedené mezi léty 1922-1928⁷⁷ se „...Stalin obrátil proti rolníkům (89u) a v souladu s prvním pětiletým plánem zahájil rozsáhlou likvidaci této třídy.“⁷⁸ Bylo tak učiněno za pomoci propagandy, podněcování třídních bojů mezi zemědělci, především proti kulakům a pomocí zastrašovacích metod nejrůznějšího typu. „Celá společnost bude jedinou kanceláří a jedinou továrnou, kde bude vládnout rovnost v práci i rovnost ve mzdě.“⁷⁹ Rolníci, kteří byli zbaveni své půdy, byli následně zařazováni do kolektivních hospodářství, známých pod názvem kolchozy a sovchozy tedy kolektivní zemědělské družstvo nebo státem vlastněné zemědělské podniky. „V současné době u nás existují dvě hlavní formy socialistické výroby: státní t. j. všeho lidu, a kolchozní, kterou nelze nazvat všelidovou. Ve státních podnicích jsou výrobní prostředky a vyrobená produkce vlastnictvím všeho lidu. Avšak v kolchozních podnicích, třebaže výrobní prostředky (půda, stroje) patří státu, je vyrobená produkce vlastnictvím jednotlivých kolchozů, neboť práce v kolchozech stejně jako osivo je jejich vlastní, a půdou, která byla odevzdána kolchozům do věčného užívání, disponují kolchozy ve skutečnosti jako svým vlastnictvím, přestože ji nemohou prodat, koupit, propachtovat nebo ji dát do zástavy.“⁸⁰ Stalin pokračuje... „Kolchoz je podnik zvláštního druhu. Kolchoz pracuje na půdě a obdělává půdu,

⁷⁶ STALIN, J. V.: *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*, Svoboda, Praha 1952, str. 16

⁷⁷ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 263

⁷⁸ FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 263 („...Stalin turned against the peasantry (89u) and under the First Five-Year Plan undertook the wholesale liquidation of this class.“)

⁷⁹ LENIN, V. I.: *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1988, str. 133

⁸⁰ STALIN, J. V.: *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*, Svoboda, Praha 1952, str. 17-18

kteřá uŹ dávno není vlastnictvím kolchozním, nýbrŹ vlastnictvím vŹeho lidu. Kolchoz tudíŹ není vlastníkem pŹdy, kterou obdělává.

Dále. Kolchoz pracuje se základními výrobními nástroji, které nejsou vlastnictvím kolchozním, nýbrŹ vlastnictvím vŹeho lidu. Kolchoz není tedy vlastníkem základních výrobních nástrojů.

Dále. Kolchoz je podnik družstevní, používá práce svých členů a rozděljuje důchody mezi své členy podle pracovních jednotek, při čemŹ kolchoz má vlastní osivo, které se každoročně obnovuje a vstupuje do výroby.

Je třeba se ptát: co tedy ve skutečnosti kolchoz vlastní, kde je ono kolchozní vlastnictví, jímŹ může disponovat naprosto svobodně, podle vlastního uvážení? Tímto vlastnictvím je produkce kolchozu, produkce kolchozní výroby: obilí, maso, máslo, zelenina, bavlna, cukrovka, len atd., nepočítaje v to stavby a osobní hospodářství kolchozníků na usedlosti. ... Aby kolchozní vlastnictví bylo pozvednuto na úroveň vlastnictví vŹeho lidu, je třeba vyloučit přebytky kolchozní výroby ze systému výměny výrobků mezi státním průmyslem a kolchozy.⁸¹

„Konec etapy kolektivního hospodářství nastal až po konci II. světové války a zhroucení sovětské moci v nejdůležitějších zemědělských oblastech, na Ukrajině a Bělorusku.“⁸²

„Leninova myšlenka o rozhodující úloze diktatury proletariátu v socialistickém prestavbě ekonomiky krajiny a jeho predpovede o stále vzrastajúcom význame hospodárskych a organizačných funkcií Sovietskeho štátu sa skvele potvrdily našou cestou ku komunizmu a praxou socialistickém výstavby.

...Učenie V. I. Lenina o ekonomike a politike rozvinul vo svojich prácach súdruh Stalin.“⁸³

⁸¹ TamtéŹ: str. 91-92

⁸² FRIEDRICH, J. Carl; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, str. 264 („World War II and the collapse of Soviet power in the Ukraine and Byelorussia resulted in the destruction of the collective-farm system in the most important agricultural areas.“)

⁸³ OSTROVIŠANOV K. V.: Lenin a Stalin o ekonomike a politike, Pravda, Bratislava 1951, str. 22

S termínem kolektivizace je také spojen pojem kulak či kulactvo. Tímto názvem byli označeni bohatí statkáři, kteří disponovali vlastní půdou, na které soukromě hospodařili. Ve 30. letech byla nařízena „...Stalinova politika likvidácie kulactva ako triedy na základe úplnej kolektivizácie.“⁸⁴ V důsledku této politiky došlo k likvidaci několika miliónů osob.

„Triedy o s t a l y a o s t a n ú v celej epoche diktatúry proletariátu. Diktatúra nebude potrebná, keď zmiznú triedy. Triedy nezmiznú bez diktatúry proletariátu.“⁸⁵

4. Předpoklady revoluce

Celá řada politologů a historiků si klade otázku, proč právě v Rusku byl nastolen komunismus? Jak je možné, že jedna politická strana byla u moci po dobu více než sedmdesáti let a ovlivňovala tak nejen politické dění Ruska, ale i celého zbytku Evropy. Jaké historické, kulturní a sociální podmínky toto umožnily či podnítily? Proto je vhodné si připomenout situaci v Rusku a Evropě 18. a 19. století.

4.1. Milníky historie ruského státu na počátku 19. století

V době, kdy Marx v západní Evropě pracuje na Kapitálu, je Rusko často vnímáno jako země severní, vzdálená, ležící kdesi na pomezí Evropy a Asie. V samotném Rusku se objevují myšlenky, že Rusko není součástí evropského, ani asijského kontinentu. Díky své nekonečné rozloze bylo Rusko vnímáno jako osobité euroasijské teritorium.

I poté, co ruské impérium vstoupilo mezi skutečné evropské velmoci, má značné přírodní bohatství a disponuje obrovským počtem obyvatelstva, přesto bylo evropskými zeměmi vnímáno jako země zaostalá. Příčinou byla nadměrná velikost ruského území, které stát nebyl schopen spravovat. Značný podíl na zaostalosti Ruska jistě také měl

⁸⁴ Tamtéž: str. 63

⁸⁵ LENIN, V. I.: *Ekonomika a politika v epoche diktatúry proletariátu*, Pravda, Bratislava 1951, str. 13

politický a společenský systém, který v zemi vládnul. Zatímco v Rusku stále ještě vládnul absolutismus a samoděržaví, Evropa se začala ubírat směrem k demokracii. Dalším důvodem je absence veškeré střední třídy. Třídy, která by tvořila pomyslný most mezi šlechtou a poddanými, třídy nezbytné pro rozvoj moderního státu.

Později, na počátku 20. století, se Rusko začalo potýkat s dalšími problémy. Jednalo se o vysoký počet rolníků, kteří se v mnoha případech ocitali na hranici chudoby a nevzdělanosti. Další nesnáz způsobil fakt, že Rusko bylo mnohonárodnostním státem. V důsledku toho začaly v zemi propuknout národnostní konflikty. Jak jsme se již dozvěděli v předešlé kapitole, Marxova ideologie byla zaměřena na třídu dělnickou. Ta se měla postarat o nápravu a nastolení nového, spravedlivého světa. Zde se však objevuje další úskalí pro ruskou společnost. V roce 1913 připadalo na dělnickou třídu pouhých 1,4 % ruského obyvatelstva.⁸⁶ A protože ruští dělníci, díky kterým měl být vytvořen nový řád, představují v Rusku bezvýznamný počet, ruští marxisté začali považovat za dělníka každou chudou osobu nacházející se v poddanském postavení, tedy i rolníky, kteří naopak tvořili majoritní část společnosti.

Do devadesátých let 19. století existovaly v Rusku prakticky pouze dvě převládající třídy. Přibližně 95% obyvatel tvořili rolníci a zhruba 2% připadala na šlechtu⁸⁷, která ovládala všechny úřady, kulturu, vojsko. Rolníci podléhali šlechtě a státu, pracovali na cizím majetku, odváděli daně, byli rekrutováni do vojska. Celkem bezvýznamnou část společnosti tvořili duchovní a kupci. Alarmující byla chudoba, zaostalost a ngramotnost v Rusku.

K modernizaci ruské společnosti mělo přispět zavádění vzdělávací soustavy, kterou měly tvořit základní školy, gymnázia a univerzity. Ovšem inteligenci tvořila téměř výhradně šlechta. Dalšími pokusy o modernizaci

⁸⁶ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 14

⁸⁷ MALIA, Martin: *Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo Praha 2004, str. 74

došlo za vlády Alexandra II. Jednalo se především o zrušení nevolnictví v roce 1861⁸⁸ a vytvoření zemstev⁸⁹.

Tyto reformy se zdály mnohým z řad pokrokové inteligence nedostačující a dožadovali se změn daleko radikálnějších. Důsledkem byl vznik revolučního hnutí: v roce 1861⁹⁰ vznikla studentská organizace Zemlja i volja, která díky zátahu policie zanikla. Jejím nástupcem byla nová organizace Narodnoja volja, která měla na svědomí řadu teroristických akcí a smrt cara v roce 1881⁹¹.

„Ruská zaostalost tedy vyprodukovala zvláštní politický obraz: jakési zhušťování či urychlování stadií novověkého přechodu k demokracii a tedy i chronickou radikalizaci. Tento obraz stál později u zrodu skutečného kultu revoluce jakožto nejvyšší formy moderního politického procesu.“⁹²

Ruské revoluční hnutí podpořily též myšlenky marxismu, které se v Rusku začínají šířit v osmdesátých letech 19. století a neúspěchy v krymské a rusko-japonské válce.

V devadesátých letech docházelo k industrializaci Ruska, na kterou měl rozhodující podíl především ministr financí Sergej Witte. Ve velkých městech vznikaly továrny soustředěné především na těžký průmysl. V těchto městech se vytvářela zcela nová třída ruské společnosti – třída dělnická. Radikální inteligence v ní viděla nové spojení na cestě k revoluci, ale dělníci byli spíše zastánci postupných změn a reforem než revoluce. Lenin a jeho příznivci proto usoudili, že dělníci „...k podnícení revolučního nadšení tudíž potřebují profesionální učitele na plný úvazek.“⁹³

Na přelomu 19. a 20. století vznikaly v Rusku politické strany. Na rozdíl od západní Evropy, vznikaly strany ještě před vznikem ústavní

⁸⁸ Tamtéž: str. 75

⁸⁹ Orgány místní samosprávy.

⁹⁰ MALIA, Martin: *Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo Praha 2004, str. 76

⁹¹ Tamtéž: str. 77

⁹² Tamtéž: str. 78

⁹³ PIPES, Richard: *Dějiny Ruské revoluce*, Argo, Praha 1998, str. 40

vlády a institucí voleb. Nejradiálnější stranou byli marxisté v čele s Vladimírem Uljanovem-Leninem, méně radikálnější menševici⁹⁴, podporování maloměstskou buržoazií a dále strana sociálních revolucionářů - eseri⁹⁵, jejichž základnu tvořilo rolnictvo. Liberálové vytvořili po roce 1905 stranu konstituční demokracie - kadetů⁹⁶. Společným jmenovatelem všech stran byla inteligence, z kterých se rekrutovali jejich vůdci. „Vzpourey jednoduše propuknou, avšak revoluce vědomě připravují skupiny „revolučních vůdců“, jmenovitě radikální inteligence.“⁹⁷

Na přelomu 20. století propukla na území Ruska průmyslová krize. Ta měla za následek přerušení práce přibližně ve třech tisících továren, logickým následkem tohoto opatření byl růst nezaměstnanosti či snížení mezd.⁹⁸ „Krise však nezastavila a neoslabila dělnické hnutí. Dělnické hnutí se všude rozvíjelo a nabývalo stále více revolučního rázu. Dělnická třída přecházela stále rozhodněji od hospodářských stávek k masovým politickým stávkám a demonstracím.

...Revoluční hnutí se po prvé po prvé postavilo proletariát jako třídu proti všem ostatním třídám a carismu. Prosazovalo rovněž ozbrojené povstání proti samoděržaví jako nevyhnutelný, prakticky přirozený, nejbližší krok hnutí.

Dělnické hnutí mělo silný vliv na rolnictvo. Za první čtyři roky XX. století došlo v Rusku alespoň k 670 rolnickým vzpourám, které dosáhly neobyčejného rozmachu, zejména na Ukrajině. Rolníci zabírali

⁹⁴ Přívrženci umírněné části politické frakce ruské sociální demokracie. Menševici byli propagátory marxismu v jeho klasické podobě. Jejich protivníci, vedení V. I. Leninem, kteří si vytvořili frakci vlastní, disponovali užší členskou základnou. Frakce menševiků vznikla v roce 1903 a během jejich existence se již nikdy s Leninovými bolševiky nespojila. Po říjnové revoluci bylo mnoho z řad menševiků pronásledováno. Mezi významné představitele menševiků patřili například Georgij Plechanov a Jurij Martov.

⁹⁵ Strana socialistů revolucionářů byla nejvlivnější levicovou demokratickou stranou působící v Rusku. Roku 1917 utvořili společně s menševiky Prozatímní vládu. Největší slabinou byla jejich obrovská roztržetost. Eseri byli nástupci organizace Narodnoja volja. Mezi významné představitele patřili Alexandr Kerenskij, Nikolaj Ťučev a Jegor Sozonov.

⁹⁶ Konstituční demokratická strana, neboli Strana lidové svobody byla zastáncem demokratizace ruského státu. Založena byla roku 1905. Georgij Jevgenjevič Lvov, Nikolaj Vissarionovič Někrasov a Petr Berngardovič Struve byli jedni z členů kadetů.

⁹⁷ PIPES, Richard: *Dějiny Ruské revoluce*, Argo, Praha 1998, str. 33

⁹⁸ GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 7

statkářskou půdu, zapalovali usedlosti a brali statkářům obilí. Aby byli rolníci „uklidnění“, bylo posíláno na venkov vojsko. Avšak přes kruté represálie rolnické hnutí dále vzrůstalo. Revoluční hnutí rolníků bylo provázeno novým vznikem národnických organizací mezi částí buržoasní inteligence; tyto organizace později utvořily stranu socialistů-revolucionářů (eserů).⁹⁹

„Revoluční hnutí dělníků a rolníků přinutilo i liberální měšťáky a liberální statkáře, aby se rozhýbali. Jedni i druzí obhajovali samoděržaví, ale obávali se, že „výstřelky“ carismu mohou zesílit revoluční hnutí. Hnutí liberálů ze zemstev dospělo již v roce 1902 k organizaci buržoasní skupiny „Osvobození“. Tato skupina utvořila jádro hlavní buržoasní strany v Rusku – strany kadetů – která byl později založena.“¹⁰⁰

V roce 1905 docházelo v Rusku k vlně stávek. Byly reakcí na události, které se zapsaly do ruských dějin pod názvem Krvavá neděle, kdy v lednu 1905 zástupci oborové organizace dělníků chtěly carovi předložit svoje požadavky a vojsko začalo do dělníků a jejich rodinných příslušníků střílet.

K zmírnění revolučních nálad přispěl carův manifest, jenž měl zaručit svobodu projevu, tisku, svědomí, shromažďování, právo dělníků na organizování a volební právo. V roce 1906 byla vydána *Základní práva*, která sice zavádí v Rusku dvoukomorový parlament, jež ale ponechává v rukou cara některá zásadní práva, jedná se například o právo jmenování ministrů do funkce. Další opatření pocházela z rukou ministra vnitra Pjotra Stolypina, z nichž nejdůležitější byl zákon umožňující rolníkům získat bývalou carskou a státní půdu. Pokusem o potlačení teroristických akcí a nastolení pořádku bylo zřízení civilních polních soudů.

⁹⁹ Tamtéž: str. 7-8

¹⁰⁰ Tamtéž: str. 9

Nesmíme však opomenout ještě jednu historickou událost, která přispěla ke zrodu revoluce. Tou byla zcela nepochybně 1. světová válka, která byla zapříčiněna politickou krizí v Evropě. Zde mohu uvést myšlenku Henryho Kissingera, který vznik 1. světové války připisuje porušení politické rovnováhy mezi mocnými státy nastavené Koncertem velmocí. Ty se v roce 1914 snaží o získání velmocenského postavení ve světě. Politické elity některých velmocí si od války slibovaly posílení vlastních pozic v evropském, respektive světovém mezinárodním systému. Válku plánovali jako krátkodobou s příznivým výsledkem pro ně samotné. I přesto se však Rusko dlouho zdráhalo do války vstupovat. Pravý důvod zapojení se Ruska do války byla snaha této země vyrovnat se bohatým evropským zemím. Rusko však průběh války zaskočil. Kvůli problémům plynoucím z vedení války, vláda čelila velké kritice a začaly se rodit i protivládní politické síly, jejichž součástí byli bolševici.

Zásadním předpokladem vzniku revoluce byly tedy sociální a ekonomické poměry v Rusku – alarmující chudoba rolníků, vytvoření poměrně silné dělnické třídy, jejíž životní úroveň byla velmi nízká. Další předpoklady můžeme označit jako politické. Mezi ně je nutné zařadit nedostačující ústavní reformu z roku 1905 a další rozhodnutí nepříteli schopného panovníka Mikuláše II., události a poměry spojené s 1. světovou válkou: obrovské ztráty na životech, regrese hospodářství, nedostatek potravin a inflace. Nesmíme opomenout ani nespokojenost lidu s poměry u dvora. Systém celé společnosti byl v rozkladu.

4.2. Počátky revoluce

Na situaci v Rusku reagovali dělníci protesty a demonstracemi, které gradovaly v únoru roku 1917. K dělníkům se připojili rolníčí vojáci, kteří tím vyjadřovali především svůj protest proti válce. Právě tyto vojáci vypověděli poslušnost, když neuposlechli rozkazům střílet do demonstrantů.

Následovalo vytvoření prozatímní vlády, což v podstatě znamenalo konec stávajícího režimu. Z počátku měli největší vliv v prozatímní vládě kadeti, ale brzy se k moci dostaly socialistické sověty dělníků a rolníků. Snahou kadetů bylo oddálit a zmírnit zásadní politická rozhodnutí, aby mohlo Rusko soustředit své aktivity na vítězství ve válečném konfliktu. Jiný postoj zaujímali esei a menševici, kteří požadovali mírnější, spíše obranný přístup Ruska k válce. S radikálním řešením přichází Lenin, který se v té době na krátkou dobu vrátil z exilu. V *Dubnových tezích* požadoval konec prozatímní vlády, ukončení války a soustředění moci do rukou sovětů. Ve skutečnosti ale byla moc soustřeďována do rukou jedné politické strany. „Sověty budou jen správním nástrojem, jehož pomocí vedoucí, tj. bolševická strana ovládne a povede lid.“¹⁰¹

Se specifickým pokusem o řešení napjaté situace přišel socialista, ministr obrany Alexandr Kerenský, jenž se pokusil o nemožné: pomocí „demokratické ofenzívy“ ukázat životaschopnost obrozeného Ruska a přivést tak všechny válčící strany za jednací stůl.¹⁰² Bolševici nadále upevňovali svoje postavení, získávali čím dál tím větší vliv a rozšiřovali svoji základnu. V červnu 1917 se pokusili o převzetí moci. Těmto snahám zamezili socialističtí ministři. Pro Lenina znamenal tento nezdár velké zklamání, navíc byl nucen opět odejít z Ruska.

Tyto události Lenina nemohly zastavit. Své radikální myšlenky, násilného převzetí moci bolševiky, chtěl uskutečnit co nejdříve. Přípravou ozbrojeného povstání pověřil Trockého, který byl iniciátorem vzniku Vojenského revolučního výboru sovětů, jehož základ tvořili námořníci a v malé míře i dělničtí gardisté.

K převzetí moci došlo v noci z 25. na 26. října, téměř bez odporu, touto nepočetnou skupinou. Jinými slovy, „říjnová revoluce“ byla vojenskou akcí menšiny, nikoli záležitostí mas jako únorová revoluce.

¹⁰¹ SLAVÍK, Jan: *Leninova vláda (1917-1924)*, NLN, s.r.o. , Praha 2009, str. 16

¹⁰² MALIA, Martin: *Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo Praha 2004, str. 105

Jednalo se o jakousi samozvanou policejní akci, při níž Vojenský revoluční výbor, houf námořníků z baltské flotily a hrstka dělnických rudých gardistů obsadily v noci z 24. na 25. října strategické body v hlavním městě.“¹⁰³

Revoluce nebyla dílem mas a proletariát nepřevzal moc v Rusku, jak bylo často předkládáno. Dělníci a rolníci byli pouze nástrojem, nebo možná lze říci zástěrkou, k uchopení moci bolševiky. Během roku 1917 došlo k rozkladu státní moci, místních institucí, armády, průmyslu, vyvlastnění půdy statkářů rolníky, což znamenalo konec dosavadního systému upřádání ve společnosti. Cesta k nastolení diktatury byla otevřená.

5. Období Leninovy vlády

Po pádu carského režimu se nová vláda dostává do obrovských problémů. Dochází k ohrožení samotné existence státu, kdy zemí v letech 1919-1921 prošel tyfus a hladomor. Pro zajištění větší kontroly obyvatel a tím i politické opozice byla zřízena tajná policie a znovu zaveden trest smrti, který postihl i samotného cara a jeho rodinu. V. I. Lenin, nyní stojící v čele země, se snaží o okamžité soustředění veškeré moci do rukou bolševiků.

5.1. V. I. Lenin

Narodil se v roce 1870 v městě Simbirsk, později Uljanovsk. Jeho otec vykonával funkci inspektora základních škol. Byl mu udělen šlechtický titul. Můžeme říci, že rodina požívala respektu a uznání místní společnosti. O tuto výsadu rodina přišla po uvěznění a popravě Leninova bratra Alexandra. Za účast na demonstraci v roce 1887 byl Lenin vyloučen z kazaňské univerzity, ale později vystudoval práva. Tyto události ovlivnily Leninův postoj k režimu. Politicky aktivním se Lenin stává v šedesátých letech 19. století jako sympatizant

¹⁰³ Tamtéž: str. 106

narodníků¹⁰⁴, později byl ovlivněn marxismem. V devadesátých letech byl za revoluční činnost zatčen a deportován na Sibiř, odkud emigroval do zahraničí. Po celou dobu vyhnanství a emigrace se věnoval publikační i badatelské činnosti, ale stěžejní Leninova činnost spočívala ve vytváření strany, která by byla schopna převzít moc v Rusku.

Zásadní vliv měl na V. I. Lenina marxismus. „Výsledkem Leninova seznámení s Marxem proto bylo vytvoření nejvýjimečnější politické instituce novověku: komunistické strany.“¹⁰⁵ Lenin se ztotožňoval s myšlenkami Karla Marxe a začal je uplatňovat v podmínkách Ruska.

Své radikální myšlenky sepsal v knize *Co dělat?* V čele revolučního hnutí by měli stát příslušníci ruské buržoazní inteligence. Usiloval o centralizaci strany, sjednocení dělníků a rolníků. „Lenin se nikdy netajil svým přesvědčením, že nový svět se dá vybudovat jedině s pomocí násilí.“¹⁰⁶ Veškerá Leninova aktivita směřovala k jasnému cíli – k revoluci a svržení samoděržaví. Ve své knize *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu* myšlenku socialistické revoluce rozšiřuje na celý svět.

Revoluce Lenina vynesla na vrchol jeho politické kariéry, stal se předsedou rady lidových komisařů Ruského státu. Nastavený systém v zemi mu umožňoval uplatňovat téměř neomezeně své představy a vize při vytváření nového mocenského systému.

Podle Leninova úsudku bylo zapotřebí svrhnout kapitalismus a ukončit válku. Socialismus bude logickým nástupcem. Strana očekávala propuknutí celoevropské revoluce, ale to se nestalo. Již dříve elity strany pochopily, že budování socialistického státu musí vzít do svých rukou.

Ještě téhož roku se konaly volby do ústavodárného shromáždění. Volby - na dlouhou dobu poslední a svobodné - vyhráli Eseři, bolševici

¹⁰⁴ Literární a politické hnutí ruské inteligence, které vzniklo v polovině 60. let 19. století. Hlavní myšlenkou narodníků byla ochrana ruské společnosti před západními vlivy, které vnímali jako pobuřující. Revoluční část narodníků založila roku 1860 organizaci s názvem Zemlja i volja (Půda a svoboda), která se však později rozdělila na dvě frakce: Narodnaja volja a Čornyj pereděl.

¹⁰⁵ MALIA, Martin: *Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo Praha 2004, str. 87

¹⁰⁶ VOLKOGONOV, Dmitrij: *Lenin - počátek teroru*, Dialog, Liberec 1996, str. 11

se s 24% umístili na druhém místě, na dalších místech menševici a kadeti. Lenin byl s výsledkem voleb krajně nespokojen a přistoupil k rázným opatřením. Dle něho nebyli rolníci dostatečně informovaní, a proto volili mylně. Ještě před konáním Ústavodárného shromáždění nechal zatknout volební komisi a samotné shromáždění nechal jednou provždy rozehnat námořníky. Poté vznikla koaliční vláda pouze s levými esery, kteří však odstoupili na protest proti uzavření Brest-litevského míru. Tyto události znamenaly konec hry na demokracii a začátek neomezené vlády bolševiků opírající se o radu lidových komisařů, která se uskutečňovala dle zvrhlých představ V. I. Lenina ve „jménu lidu“. V lednu roku 1918 tak došlo k vyhlášení Ruské sovětské federativní socialistické republiky neboli RSFSR.

Dne 3. března 1918 dospěli ke konečnému jednání zástupci jednotlivých válčících stran. Úpornou snahou bolševiků bylo uzavřít příměří, v jejímž důsledku ztrácí bolševické Rusko rozsáhlá území. Ústřední mocnosti v čele s Německem přišli s nekompromisními požadavky. Sovětské Rusko smlouvou o míru z Brestu Litevského, kterou Lenin později označil za „hanebnou“, uznalo právo ústředních mocností na řadu území bývalého ruského impéria. Jednalo se o Ukrajinu, Bělorusko, Finsko, Pobaltí, Besarábii a část Polska. Po podpisu smlouvy v Brestu Litevském se země ocitla v naprostém chaosu a k rozkolu dochází i mezi samotnými bolševiky.

Cílem bolševiků bylo rozpoutání celoevropské revoluce. V Moskvě roku 1919 komunistická strana iniciuje založení komunistické internacionály. Ta se měla stát řídicím centrem očekávané revoluce zejména ve střední a západní Evropě.

K nekompromisnímu zabírání statkářské půdy během let 1918 - 1920, docházelo v důsledku tzv. Dekretu o půdě, díky kterému mělo být zrušeno soukromé vlastnictví. Tímto dekretem, který patřil mezi jedny z prvních přijatých Leninovou vládou, si chtěl najít sympatizanty mezi lidmi žijícími na venkově. Půda byla socializovaná a rozdělena mezi prosté

rolníky. Bylo to jedno z populistických gest Leninovy vlády, za pomoci kterého chtěli zlikvidovat veškeré soukromé vlastnictví. Jediné, čeho však bolševici tímto opatřením dosáhli, byl pokles pracovní morálky a úbytek výkupu obilí. V tomto období také dochází k znehodnocení ruské měny, která rapidně ztrácí na hodnotě, výkonnost průmyslu byla mizivá a sovětské Rusko začíná uplatňovat vůči okolnímu světu politiku izolacionismu.

Jako východisko z této situace vidí Lenin v zavedení tzv. třídního boje, neboli popuzování chudších rolníků, proti bohatším, díky kterému, jak si myslel, bude likvidován kapitalismus v zemi. „Vesnice byla rozdělena na tři kategorie. Kulaky, tj. bohatší hospodáře, platící za vzor hospodaření (obvykle měli 2-3 krávy, koně, občas najímali dočasné námezdní síly), střední rolníky a vesnickou chudinu, lidi bydlící na vesnici bez půdy. Vláda chtěla vesnické obyvatelstvo názorově rozdělit, ale to šlo ztěžka. Vesnice odjakživa držela spolu, nepřítelem byl pro ni stát, město a nyní i bolševická vláda.“¹⁰⁷ Dohled nad průběhem zabavování majetku měl vykonávat výbor vesnické chudiny, který disponoval neomezenými pravomocemi a Mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží tzv. Čeka, do jejíhož čela byl postaven polský komunista Felix Dzeržinskij. Činnost Čeky byla původně zaměřena proti buržoazii a statkářům, ale postupně se pole působnosti rozšířilo na každého, kdo projevil nesouhlas s bolševickými praktikami. Čeka se tak postupem času stala jedním z nejmocnějších a nejkrutějších nástrojů prosazování politiky socialismu.

Na V. všeruském sjezdu sovětů roku 1918 byla přijata ústava Ruské sovětské federativní socialistické republiky, která, jak sami bolševici přiznali, byla nedemokratická. Dne 10. července bylo ustanoveno, že veškerá půda a nerostné bohatství země se stává majetkem státu stejně tak jako banky a továrny. Byla vyhlášena všeobecná pracovní

¹⁰⁷ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 44

povinnost, vytvořena Rudá armáda (viz níže), veškerá nevládní činnost byla považována za protistátní a za nejvyšší vládní orgán byl prohlášen Všeruský sjezd sovětů. „V ústavě však dosud chybělo to hlavní. Prohlášení, že vládnoucí silou státu je bolševická strana, především její devatenáctičlenný ústřední výbor, a zvláště pak pětičlenné organizační byro a pětičlenné politické byro (v letech 1919 -1920 ve stabilním složení: Lenin, Trockij, Stalin, Kameněv a Krestinskij), které bylo nejvyšší výkonnou mocí státu. Nad všemi ovšem stál Lenin, který svou diktátorskou roli považoval za samozřejmou a oprávněnou.“¹⁰⁸

V tomto období se již naplno projevila Leninova představa o podobě socialistického státu. S přesvědčením že ví, kam směřuje budoucnost, začal v praxi uplatňovat tzv. teorii předvoje. Úzká vrstva lidí obeznámena s marxistickým učením měla za úkol aktivně osvětovat, ukazovat, popřípadě nutit a donutit zbylé obyvatele státu, zasvětit je do Marxova učení a tím přispět k vytvoření komunismus. Násilí a teror, které můžeme dle Marxovy teorie označit termínem diktatura proletariátu, byly viděny na každém kroku.

5.2. Občanská válka

„Ve válce byl teror otevřený, po ní se halil do společenských zájmů a údajných společných cílů.“¹⁰⁹

Během občanské války se sovětský režim ocitl na pokraji zkázy. První zásadní událostí bylo povstání Československých legionářů na počátku roku 1918. Na jaře 1919 ohrožoval vládu bolševiků admirál Kolčak, kterému se podařilo na Sibiři vyhlásit samostatnou republiku. A o několik měsíců později směrem z Ukrajiny za podpory Francouzů a Britů přichází generál Děnikin, který se dostal do vzdálenosti pouhých pár set kilometrů od Moskvy.

¹⁰⁸ Tamtéž: str. 45

¹⁰⁹ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str.47

Dalšími událostmi ohrožujícími vládu bolševiků bylo svolání zbývajících členů Ústavodárného shromáždění vzniklé z iniciativy eserů, které se uskutečnilo ve městě Samara za účelem vzniku vzdorovlády a také nepovedený pokus o atentát na osobu V. I. Lenina.

Ačkoliv odpůrců bolševického režimu bylo mnoho, byli nejednotní a neorganizovaní. Jakkoliv je to neuvěřitelné, ani jednou se nespojili a neutvořili koalici bojující společně. Do roku 1920 byli všichni tzv. bílí generálové poraženi.

Během občanské války se hospodářství země téměř zastavilo. Vyvlastňování osobního majetku bylo v plném proudu a továrny nefungovaly. Jediné co vzkvétalo, byl černý obchod. Nespokojenost obyvatel sílila a s ní i intenzita stávek a protestů. A jak se již stalo nepsaným pravidlem, když se bolševický režim dostával do krize, přitvrdil.

Na VIII. sjezdu komunistické strany v březnu 1919 byl schválen program Komunistické strany Ruska, který „jednoznačně vymezil pět základních úkolů „výstavby“ socialismu v Rusku:

1. Dokončit vyvlastňování statkářů a buržoazie a předat jejich majetek do vlastnictví sovětského státu.
2. Rolníky vést ke společnému obdělávání půdy (socialistické velkovýrobě).
3. Upevnit stát jako diktaturu proletariátu.
4. Převést revoluci do vyspělejších zemí.
5. Úplně odstranit soukromý obchod (a tím i peníze jako jeho nástroj) a zavést směnu výrobků mezi výrobními a spotřebními komunami.¹¹⁰

Tzv. válečný komunismus byl název hospodářské politiky uplatňované bolševiky na území Ruska mezi léty 1918-1921. Tehdy už vláda neusilovala jen o odstranění soukromého vlastnictví, ale pokoušela se zavádět plánování státní ekonomiky. Zestátnění továren, bank, průmyslových závodů, dílen, majetku a půdy bez výhrad

¹¹⁰ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 51

měl na starosti, k těmto účelům zřízený, orgán - Nejvyšší národohospodářská rada. V tomto období se také naplno projevuje idea státu jedné strany, kdy došlo k přeměně sovětského státu v pouhý aparát strany. Politický systém země můžeme označit za dvoukolejný, kdy stranické struktury zcela ovládají státní.

„Obyvatelům sovětského Ruska přinesla tato doba kromě neuvěřitelného strádání i všeobecnou mravní devastaci. O tu se postaralo děsivé mučení a zabíjení na všech stranách, pogromy na Židy, inteligenci, buržoazii, příslušníky jiných stran, věřící atd. Vyhlášený třídní boj byl vlastně zabíjením a veřejným loupením cizího majetku, a přitom se představoval jako občanská ctnost. K tomu přistupovaly provokace Čeky a státních úřadů, špionáž, činnost agentů a nesčetná udání (začátkem roku 1921 se jen moskevská Čeka pyšnila 30 tisíci donašeči), nastal také naprostý rozvrat poměru k práci.“¹¹¹

Již roku 1920 došlo k rozhodnutí vybudovat první „Severní tábor zvláštního určení“ na území Soloveckých ostrovů uprostřed Bílého moře. Jednalo se o první tábor, který se později stal součástí systému koncentračních a pracovních táborů v rámci SSSR, tzv. Gulagů. Tábor byl zřízen v prostorách bývalého kláštera, které byly taktéž vyvlastňovány bolševickou vládou, která i v církvi viděla nebezpečného odpůrce režimu, a tak ani ona nebyla ušetřena procesů tajné policie. Právě v komplexech dříve patřící pravoslavné církvi byly na doporučení samotného V. I. Lenina zřizovány lágry za účelem odklizení tzv. „vnitřních nepřátel státu“. První transport čítající 350 vězňů přijel na Solovky ještě v témže roce.

V důsledku nelidských podmínek v zemi se zvětšoval počet ruských emigrantů, kteří v zahraničí hledali útočiště před sílícími represemi, které se v Rusku stávaly běžnou součástí denního života. Nejčastějším cílem ruských emigrantů se stávala hlavní města evropských zemí,

¹¹¹ Tamtéž: str. 55

kterými byli Francie, Německo, Srbsko, Bulharsko a rovněž Česká republika.

Počet obětí občanské války byl obrovský. Dle oficiálních vládních údajů se jedná o 15 milionů¹¹² lidských životů, z nichž většinu úmrtí zapříčinily epidemie a hladomory v zemi, v boji zaplatilo životem přibližně 1 milion¹¹³ příslušníků Rudé armády. Na všudypřítomný hlad, který se v následujících letech 1921 - 1922 mění v hladomor, reaguje sympatizant s bolševickým režimem Maxim Gorkij takto: „Předpokládám, že většina z 35 milionů lidí v oblastech zasažených hladem zemře... Polodivocí, stupidní, obtížní lidé ruské vesnice vymřou a jejich místo zaplní nový druh vzdělaných, inteligentních a energických osobností.“¹¹⁴ Umírá více než 5 milionů lidí¹¹⁵. Na tomto příkladu si můžeme názorně ukázat, jak sadistickou a krutou dobu občanská válka představovala. Byla to doba, kdy byly miliony lidských životů zmařeny bez sebemenší lítosti.

Je důležité připomenout i ztrátu zhruba 1,5 milionů¹¹⁶ osob, které hledaly nové domovy v cizině a během období válečného komunismu emigrovaly do zahraničí. Převážná část těchto emigrantů patřila k úzké vrstvě ruské inteligence.

Ačkoliv byl primárním důsledkem občanské války v Rusku hladomor a hospodářský rozvrat země, bolševická strana svoji pozici upevnila a nastolila tak definitivně svoji moc v zemi.

5.3. NEP

Na X. sjezdu komunistické strany, který se konal v březnu roku 1921, vyhlásil V. I. Lenin plán nové ekonomické politiky, tzv. NEP. Plán měl řešit katastrofální hospodářskou situaci, která v zemi nastala v důsledku

¹¹² MALIA, Martin: *Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo, Praha 2004, str. 148

¹¹³ PIPES, Richard: *Dějiny Ruské revoluce*, Argo, Praha 1998, str. 262

¹¹⁴ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 58

¹¹⁵ REIMAN, Michal: *Lenin, Stalin, Gorbačov*, Lidové noviny, Praha 1991, str.146

¹¹⁶ MALIA, Martin: *Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo, Praha 2004, str. 148

občanské války a politiky, později označované jako válečný komunismus. Tento program v zemi umožňoval omezené soukromé vlastnictví a částečné obnovení trhu. Obyvatelé se zavedením NEPu očekávali i změnu poměrů v zemi. To se však nestalo. Důvod zavedení nové hospodářské politiky nebylo Leninovo špatné svědomí, ale strach ze ztráty moci v Rusku. NEP, který byla v rozporu s komunistickými dogmaty, V. I. Lenin chápal jako nutný ústupek vlády pro zachování jejího vlivu v zemi. Novou hospodářskou politiku můžeme označit za dočasný kompromis učiněný za jediným účelem – posílení a upevnění moci komunistické strany v zemi.¹¹⁷ Ať už byl účel zavedení NEP jakýkoli, nesmíme opomenout fakt, že došlo k výraznému hospodářskému oživení.

Rok 1922 se stal důležitým mezníkem v historii ruského státu. V průběhu roku 1922 se Leninův zdravotní stav zhoršil v důsledku prodělané mozkové mrtvice, a proto již v listopadu téhož roku končí svoji politickou kariéru posledním projevem uskutečněným ve Velkém moskevském divadle. Další zásadní událostí byl X. všeruský sjezd sovětů, kde bylo přijato rozhodnutí o vytvoření Svazu sovětských socialistických republik. Touto rezolucí došlo ke spojení RSFSR, Běloruské SSR, Ukrajinské SSR, Zakavkazské SSR a vznikl tak Sovětský svaz ovládaný centrální komunistickou stranou VKS(b)¹¹⁸. Nová ústava byla následně přijata počátkem roku 1924.

5.4. Konec Leninova aktivního politického života a nástupnické boje

Ačkoliv v důsledku Leninovy nesmírné touhy, nebo snad fanatismu, uchopit moc do svých rukou zemřelo více než 15 milionů¹¹⁹ obyvatel, byl V. I. Lenin po své smrti roku 1924 oslavován¹²⁰. Byl považován za nesmírně moudrého, až geniálního tvůrce socialistické společnosti.

¹¹⁷ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 58

¹¹⁸ Všesvazová komunistická strana (bolševiků) (1925-1952)

¹¹⁹ MALIA, Martin: *Dějiny socialismu v Rusku 1917- 1991*, Argo Praha 2004, str. 148

¹²⁰ SLAVÍK, Jan: *Leninova vláda (1917-1924)*, Lidové noviny, Praha, 2009, str. 270

K uskutečnění své představy o podobě socialistického státu V. I. Lenin využíval především tři nástrojů - Rudou armádu, rudý teror a v neposlední řadě Komunistickou stranu. Tomuto zakladateli komunistického Sovětského svazu, se během několika málo let podařilo vybudovat největší státní útvar v dějinách lidstva.

Již za Leninova života se rozhořely nástupnické boje. Na politické scéně spolu soupeřili Stalin, Trocký, Zinověv, Kameněv a Bucharin. Boje byly nekompromisní, ostré a dlouhé. To vedlo k mnoha vypočítavým krokům jednotlivých kandidátů na post tajemníka komunistické strany. Sám Lenin a s ním i levicově smýšlející veřejnost považovala za vhodného nového vůdce státu Lva Trockého. Boj však nakonec vyhrál poměrně neznámý J. V. Stalin, který během let 1924 až 1928 zbavil své soupeře veškerých mocenských funkcí a sám poté disponoval jednak mocenskou převahou, ale i podporou z řad komunistické strany.

6. Josif Vissarionovič Stalin

J. V. Stalin jako Leninův žák, za kterého se sám prohlásil, byl v pokračování budování ideologie socialistického státu opravdu důsledný. Protože Stalin nedisponoval vlastní ideou, do důsledku rozvíjí to, co Lenin započal již několik let před ním. Inspirací však pro Stalina nebyly jen myšlenky Leninovy, ale přejímal též ideje Bucharina a Trockého. Ideologií státu se v období Stalinovi vlády stává marxismus-leninismus.

6.1. Činnost J. V. Stalina

Stalinova výstavba socialismu se projevovala ve všech sférách. Neopomenul věnovat značnou pozornost vědě a kultuře, kterými působil na myšlení občanů ruského státu, ve snaze utvořit z multietnického Ruska jediný národní stát Sovětů. V tomto období docházelo k obrovskému kvantitativnímu rozvoji kulturní činnosti, tisku, škol, umění – literárního

a hudebního, sportu atd., ovšem vše za přísného dohledu stranického aparátu.

Hospodářského rozvoje chtěl Stalin dosáhnout za pomoci plánované ekonomiky a zrušením tržního hospodářství, tedy odstraněním NEPu z roku 1921. SSSR se měl vyrovnat úrovni hospodářské vyspělosti zbytku Evropy. Stalin tak nekonal z důvodu zvýšení životní úrovně prostých lidí, činil tak pouze z čistě politicko-ideologických důvodů. Chtěl vytvořit silný stát, který by mohl konkurovat vyspělým zemím Evropy a mohl tak zasahovat do mezinárodního dění. Byly tyto plány reálné? To můžeme jen těžko posoudit. Informace pocházející z této doby byly často nepravdivě či cíleně zmanipulované a to za jediným účelem – utužování propagandy. Na konci třicátých let se však k tomuto novému plánu hospodářského řízení státu přikláněla i značná část inteligence a to z jediného důvodu - viděli v ni jakousi „spásu“ v období celosvětové hospodářské krize.¹²¹

Dalším důležitým pojmem Stalinovi vlády byla kolektivizace. Za účelem odstranění soukromého zemědělství a soustředění všech rolníků do zemědělských družstev se Stalin opět navrátil k Leninově myšlence z 20. let. Plán sjednocení zemědělských pozemků a vyvlastnění půdy, kterou po mnoho generací zemědělci spravovali, nebyla a ani nemohla být přijata s nadšením. Jedním z důsledků byly tvrdě potlačené, ozbrojené a mnohačetné vzpoury sedláků, kteří se nechtěli vzdát svého jediného živobytí. Stát a jeho veškeré orgány však byly na odpor a protesty z řad obyvatel připraveni a v zemi byl rozpoután teror. K boji vláda používala nejrůznějších nástrojů - propagandy, podněcování třídního boje, vězení, popravy. Nespokojení rolníci vytrvale bojovali do poloviny roku 1930¹²². Poté stát díky represivním opatřením získával nad zemědělci převahu. V důsledku nuceného přesídlování, které bylo taktéž jedním z prostředků represe, se na severu mrazivého Ruska ocitá

¹²¹ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 80

¹²² Tamtéž: str. 82

nespočet lidí, rodin, masa národa. Tato státní politika samozřejmě nedovedla zajistit výnosnost kolchozů¹²³.

Dalším dramatickým dopadem kolektivizace bylo propuknutí hladomoru v zemi. Hladomor propukal v nejúrodnějších oblastech SSSR mezi léty 1932-1933¹²⁴. Hlad zasáhl obyvatele Ukrajiny, severního Kavkazu, západní části Uralu, Povolží, Kazachstánu a Sibiře. O skutečném počtu obětí se můžeme jen přít. Odhady vědců a historiků se různí. Cílené odebírání osiva, potravin a prostředků potřebných k životu byl jednou ze Stalinových metod uplatňovaného teroru.

Stalin očekával hospodářský rozvoj, upevnění moci, vytvoření stabilní a silné země. V logickém důsledku předešlých událostí však došlo k hospodářskému rozvratu, propadu výroby, poklesu zemědělské produkce, zotročení a enormnímu snížení počtu ruského obyvatelstva.

6.2. Komunistická strana

Během Stalinovy vlády se také změnila struktura komunistické strany. Zatímco Lenin vytvořil méně početnou stranu, stranu vyvolených a osvícených, kteří měli stát včele národa a vést ho k lepším zítřkům, Stalin měnil komunistickou stranu ve stranu masovou.

„Bolševická strana nikdy nebyla masovým hnutím, zvláště ne na venkově. Velmi úspěšně působila během revoluce a částečně též za občanské války. Jenže chybějící zakořenění ve společnosti se ukázalo být vážným handicapem, jenž vedl k tomu, že se transformovala do izolované oligarchie. Ve dvacátých letech se strana významně rozrostla, ale na jejím uspořádání se nic zásadního nezměnilo. Zatímco v únoru 1917 měla strana 24 000 členů, v říjnu to bylo již 177 000. Po smrti Lenina v roce 1924 počet členů strany vzrostl na 440 000

¹²³ Byla zemědělská výrobní družstva, která vznikala v průběhu 20 a 30. let 20. století v důsledku zestátnění soukromých pozemků vládou SSSR. Druhou formou byl státem vlastněný zemědělský podnik – sovchoz.

¹²⁴ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 82

(výsledek podmíněný „Leninovým nábořem“), respektive 802 000, započteme-li čekatele na přijetí do strany, a v roce 1929 se vyšplhal dokonce na 1 091 000 (1 535 000 s uchazeči). Pokud jde o národnostní složení, zůstali bolševici „ruskou“ organizací (Rusové, přestože představovali pouze 52, 9 procent populace Sovětského svazu, tvořili 72 procent strany v roce 1922 a 65 procent v roce 1927). Většina stranických členů pocházela z měst. Podíl dělníků byl pochopitelně nejvyšší (58 procent v roce 1927), ačkoli je na místě poznamenat, že toto číslo se snížilo, budeme-li brát v potaz jen ty, kdo pracovali manuálně v továrnách (36, 8 procent). Obecně tedy platilo, že její funkcionáři byli bývalí dělníci. Dále v ní výrazně převažovali muži (90 procent v roce 1924, 87 procent v roce 1929) a nováčci: z 24 000 bolševiků, kteří působili ve straně v roce 1917 jich v roce 1927 zbylo jen 12 000 a v roce 1929 dokonce pouze 8 000. Ze 430 000 členů z roku 1929 z roku 1920 jich v roce 1927 zůstalo 135 000, a i ti byli téměř všichni zlikvidováni při velkých čistkách ve třicátých letech. Z toho všeho je patrné, že strana vytvořená Stalinem se od té Leninovy značně lišila. Straničtí členové požívali drobných privilegií, která přesto skýtaly v žalostných podmínkách Ruska obrovské bohatství. Tyto výhody sahaly od navýšení platu k půjčování aut, od prázdninových pobytů rodinných příslušníků na chatách či u Černého moře po sanatoria a možnost nákupu ve speciálních obchodech. Tak se tato masa funkcionářů spojovala v obecném zájmu.“¹²⁵

Masové náboř nových členů byly střídány obdobím stranických čistek. Ve 30. letech 20. století bylo provedeno celkem šest čistek. I v tomto kroku Stalin napodobil svého předchůdce, který zahájení první čistky inicioval již v roce 1921¹²⁶. Perzekuce byla odstartována vraždou Sergeje Kirova roku 1934. Ve 30. letech se Sergej Kirov stal významným a velice oblíbeným politikem, o kterém se v době celostátní krize,

¹²⁵ MONGILI, Alessandro: *Stalin a sovětské impérium*, Levné knihy KMa, Praha 2006, str. 55

¹²⁶ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 86

kteřá v zemi propukla v důsledkem předešlých událostí, mluvilo jako o vhodném Stalinovo následníkovi. Kirovova vražda nebyla nikdy objasněna, je však pravděpodobné, že byl zabit na základě Stalinova rozkazu, kterému byla Kirovova smrt prospěšná. Smrt Sergeje Kirova poskytla záminku k rozpoutání nevídaného teroru v zemi. Stalin zahájil toto období roku 1935, tehdy „...veřejně ohlásil vybudování socialismu v zemi sovětů.“¹²⁷ Prvotní ze série politických represí byl tzv. první moskevský proces uskutečněný v srpnu 1936, který byl veden proti šestnácti lidem. Během něho byli odsouzeni mimo jiné i komunističtí vůdci Grigorij Zinovjev a Lev Kameněv. Obvinění byli nejen z Kirovovy vraždy, ale také z trockismu a terorismu. Stalin, stíhán paranoiou, viděl všude ve svém okolí nepřátele, zrádce a špiony, a tak pod záminkou boje proti vnitřnímu nepříteli využil procesů k odstranění osob ohrožujících jeho pozici ve státě. Období čistek, které rovněž bývá označováno pojmem Velký teror, bylo ukončeno tzv. hloubkovou čistkou roku 1937. Hloubková čistka v praxi znamenala obměnu stranických kádrů z řad mladších elit odchovaných sovětským režimem a neoponujících Stalinovým rozhodnutím. Stalin politickou represí dosáhl odstranění veškerých revolučních nálad uvnitř strany a upevnění své moci v zemi.

Cílem čistek ovšem nebyli jen členové komunistické strany, jak by se mohlo mylně zdát. Kampaně byly vedené proti celé ruské společnosti. Mezi obviněnými byly rovněž rolníci, důstojníci, inteligence... “Ve veřejných procesech mohli svá doznání předvádět pouze ti slavní. Většina obětí prostě zmizela. Tiše a bez zbytečného povyku je odváděli rovnou z přednáškových sálů, z chodníků, od prodejního pultu obchodu s potravinami, k zatčení mohlo dojít o přestávce mezi dvěma jednáními *Labutího jezera* ve Velkém divadle nebo ve spacím voze vlaku směřujícího černomořskému pobřeží. Postihovalo hrdiny dálkových letů, odvolané diplomaty, šéfkuchaře, sportovcem také kapelníka jednoho

¹²⁷ Tamtéž: str. 88

vojenského orchestru.“¹²⁸ Procesům, často vykonstruovaným a předem rozhodnutým jen málokdo unikl. Vyslýchání odsouzených probíhalo pod nátlakem, které v mnoha případech přerůstalo v mučení. „Přiznání se vymáhala gumovými obuškami, „běžícím pásem“ nepřetržitého výslechu, „labutím ponořením“ – to se svázala hlava a nohy pruhem látky a jejím napínáním se lámala páteř.“¹²⁹ Ačkoliv byla přiznání obviněných často absurdní, byla považována za hlavní a dostatečný důkaz k usvědčení. „Přiznání byla ukládána do šanonů NKVD a opatřena razítkem „Uchovat navždy“.“¹³⁰ Oběti procesů byli v lepších případech potrestáni odnětím svobody, v horších trestem smrti.

Celkový počet obětí není znám. „Oficiální představitelé včetně Stalina doslova žonglovali s údaji. Podle Avtorchanova, snad nejpreciznějšího badatele v těchto otázkách, padlo čistkám za oběť za Lenina něco přes 200 tisíc lidí, za Stalina koncem 20. let asi 800 tisíc, na začátku třicátých let něco přes 350 tisíc a v tzv. velké čistce 1 220 934 členů, kteří pak byli různě diskriminováni.“¹³¹ Mnozí byli odsouzeni k pobytu v pracovním táboře, kde byli vězněni v nelidských podmínkách.

6.3. Tajná policie

Většina z procesů byla vedena za přítomnosti tajné policie, označované taktéž zkratkou Čeka, která byla založena Leninem již v roce 1917. Jednalo se o první ze série tajných policií v Sovětském svazu. Postupem času se stávala stále vlivnější a obávanější organizací.

Roku 1922¹³² došlo ke zrušení Čeky, místo které byla vytvořena státní politická správa neboli GPU, která byla podřízena lidovému komisariátu vnitra. O pouhý rok později došlo k přejmenování aparátu na OGPU. V čele tajné policie od dob jejího založení stál až do své smrti

¹²⁸ MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, str. 173

¹²⁹ Tamtéž: str. 172

¹³⁰ Tamtéž: str. 172

¹³¹ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 86

¹³² Tamtéž: str. 90

roku 1926¹³³ Felix Dzeržinskij. Později byl nahrazen Vjačeslavem Menžiskim. Pod jeho vedením se organizace stala ještě radikálnější. V tomto období došlo k prvním procesům a rovněž začaly být budovány koncentrační tábory.

OGPU se dle Stalinova rozkazu mění roku 1934¹³⁴ na Hlavní správu pro státní bezpečnost, operující pod zkratkou GUGB. Ta však byla podřízena lidovému komisariátu vnitra neboli NKVD, pod jehož zkratkou se spíše zapisuje do podvědomí ruského obyvatelstva.

Dalšími pohlaváry státní bezpečnosti byli Fenrich Jagoda, Nikolaj Ježov a také Gruzínek Lavrentij Berija. Během dob velení Nikolaje Ježova se NKVD stala vykonavatelem a strůjcem nejbrutálnějšího procesů a čistek. Zaměstnanci NKVD vybaveni legitimacemi nejraději zatýkali „podezřelé“ osoby v pozdních nočních hodinách. Po celé zemi se dopravovali černými vozidly, která lidem naháněla strach a hrůzu, lidově se jim říkalo „havrani“. Toto období bývá také nazýváno „ježovština“. Pod jeho velením se NKVD stává obávaným tajným orgánem disponujícím nezákonným násilím, šířícím v zemi teror a utrpení. „Stalin věděl všechno. Téměř každý den se na tři čtyři hodiny uzavíral s Nikolajem Ježovem, mužíkem měřícím pouze metr padesát. Byl to sirotek, a když pracoval jako náměstek komisaře pro zemědělství, pokládali ho za družného člověka. Ti dva se propracovávali tlustým seznamem potencionálních obětí s navrhovanými rozsudky. Je známo, že Stalin schválil 383 seznamů obsahujících 44 000 jmen. Předmětem diskuze mezi Stalinem a šéfem NKVD mohly být pouze nejvýše postavené osobnosti. Miliony ostatních případů vyřizovali podřízení. Má se za to, že Stalin pár lidí ušetřil. „Ženu Majakovského necháme na pokoji,“ řekl Ježovovi, a tím zachránil Lili Brikovou. Vedle jména Borise Pasternaka napsal: „Na toho snílka nesahejte.“ S většinou lidí však soucit neměl, s obzvláštním potěšením je zahrnoval pozorností krátce předtím,

¹³³ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 90

¹³⁴ Tamtéž: str. 90

než byli zatčeni. S laskavým poklepáním po zádech ujistil historika Jurije Šteflova, že mu nic nehrozí. NKVD přišla pro Šteflova ještě té noci. Stalinovy poznámky v seznamech často obsahovaly zkratku pro nejvyšší trest. Veřejnost užívala výraz „osm gramů“: byla to váha kulky v osmiranné automatické pistoli, jíž byli odsouzení k trestu smrti zastřeleni ranou do týlu.“¹³⁵

V rámci tajné policie byl zaměstnáván nespočet lidí a jejich řady se neustále rozšiřovaly. Informátoři a agenti pracovali často v naprostém utajení a díky své moci vyvolávali ve svém okolí značné obavy. „Nejenom že zaměstnanci NKVD měli přibližně čtyřnásobné platy i ve srovnání se stranickým a státním aparátem, ale i nejlepší byty, ozdravovny, kliniky, zvláštní síť obchodů apod. Ve druhé polovině 30. let NKVD vytvořilo početnou armádu s divizemi a statisíci pracovníky bezpečnostní sítě. Zvláštní oddíly NKVD působily ve všech velkých podnicích a školách, v krajích měly zcela neomezenou moc.“¹³⁶

„Mezi oběťmi byl sedmdesátiletý učitel, který používal starou učebnici, v níž byla ještě fotografie Trockého, jeden muž, který chtěl vymalovat zeď a sundal Stalinův portrét, žena, jež udělala znamení kříže, když šel kolem pohřeb, ...“¹³⁷ Teror dosáhl nevídaných rozměrů. „Uprostřed roku 1937 bylo tolik udání, že se systém málem zhroutil přesycením. Na vězení se musely měnit kláštery a lázně. Lubjanka ve středu Moskvy měla přijímací „kobky“, v nichž byli na každém čtverečním metru vtěsnáni tři vězni.“¹³⁸

Nebylo již nadále možné ve Velkém teroru pokračovat tímto tempem. Roku 1938 byl do čela NKVD postaven Lavrentij Berija. Stalin doufal, že dosazením Beriji na místo lidového komisaře vnitra, se teror v zemi zmírní. Ztráta nekonečného počtu obyvatel, kteří padli za oběť čistkám,

¹³⁵ MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, str. 174

¹³⁶ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 91

¹³⁷ MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, str. 175

¹³⁸ Tamtéž: str. 176

měla neblahý dopad na průmysl celé země. Nedostatek pracovních sil, kvalifikovaných pracovníků, řádění tajné policie se opravdu zmírnilo.

6.4. Pracovní tábory

Výstavba táborů nucených prací byla zahájena již ve dvacátých letech 20. století na samém počátku vzniku Sovětského svazu. Tábory byly zřizovány za účelem odstranění politických oponentů, kteří byli zároveň využíváni jako zdroj levné pracovní síly. Sem byli posíláni ti „šťastlivci“, kteří během Stalinových čistek unikli trestu smrti. Pracovní tábory byly častokrát současně tábory koncentračními, kde byly vězněny osoby bez řádného soudu či jiného právně podloženého důvodu. Sloužily k likvidaci nepohodlných osob a skupin, u kterých se předpokládalo, že na následky tvrdých podmínek panujících v zařízení brzy zemřou.

„Do tábora se mohl dostat v podstatě každý. Solženicyn píše o nezvratitelném zákoně, kdy každý čestný člověk musel do vězení. Postaral se o to velmi volně formulovaný paragraf 58 trestného zákona (na Ukrajině par. 54, v Bělorusku par. 63), který vymezoval všechny politické trestné činy. Řadil je do 19 bodů a my si je v krátkosti uvedeme:

1. zrádce vlasti a) občanský, b) vojenský
2. účastník ozbrojeného povstání proti sovětské vládě
3. poskytnutí pomoci cizímu státu, který je se SSSR ve válce
4. poskytnutí pomoci mezinárodní buržoazii
5. sympatie k cizí vládě a poskytnutí pomoci této vládě s cílem vyvolat válku proti SSSR (válečný štváč)
6. špionáž, podezření ze špionáže, styky s osobou podezřelou ze špionáže
7. poškození státního majetku, hospodářská sabotáž
8. terorismus
9. zneužití státního majetku s cílem škodit státu
10. protisovětská agitace a propaganda“
11. skupinová podvratná činnost

12. neoznámení protistátního činu (tj. viděli nebo slyšeli a neudali)
13. bývalý příslušník carské policie
14. touha zradit, úmysl spáchat čin proti státu, i když zrádný úmysl nebyl realizován.“¹³⁹

Na základě obvinění z výše uvedených trestných činů bylo možné odsoudit jedince k 10 až 25 letům vězení a nucených prací.

Jak již bylo zmíněno, už samotný Lenin a společně s ním Trocký využívali těchto lágrů k odsunutí odpůrců nově nastoleného socialistického režimu v Rusku. „Lenin schválil Gulag: v jeho dekretu o rudém teroru ze září 1918 se praví, že „sovětská republika by se měla zabezpečit proti třídním nepřátelům tím, že je bude izolovat v koncentračních táborech“. Požadoval „nemilosrdnou válku“ proti kulakům a boháčům. Měli by „čistit latríny ve vězení“, a až si odpykají trest, měli by dostat žluté karty, „aby je lid měl všechny pod dohledem“. „Každý desátý zahaleč bude na místě zastřelen.“ Takové žluté karty se jen málo lišily od žlutých hvězd, které nacisté přiřili Židům.“¹⁴⁰ Systém táborů nucených prací a nápravně pracovních táborů byl řízen lidovým komisariátem vnitra. Od roku 1934 bylo jejich spravování pověřeno nově vzniklým orgánem a to Hlavní správou vězeňských objektů. Mimo to v téže době vznikaly severní tábory zvláštního určení řízené orgánem OGPU na území Soloveckých ostrovů a v Ust'-Sysolsku. Současně byl taktéž zřízen roku 1930 orgán, Hlavní správa táborů nápravných prací, který byl více znám pod pojmem Gulag. Toto označení bylo později používáno pro celé soustavy táborových komplexů čítající tisíce jednotlivých táborů.

S výkonem vězňů v pracovních táborech počítal i hospodářský plán země. Tato myšlenka vznikla v průběhu 30. let, kdy se Stalin pokouší o hospodářský růst a oživení ekonomiky země. Plán na využití

¹³⁹ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 93

¹⁴⁰ MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, str. 181

práceschopných osob odsouzených režimem později do důsledku zkonstruoval inženýr N. Frenkel¹⁴¹. Vězni byli využíváni na otrockou práci, jakou byla například těžba nerostných surovin, stavba projektů nejrůznějšího typu apod. Smrt v důsledku vyčerpání, nemoci, umrznutí či hladu nebyla výjimkou, spíše pravidlem. Produktivní život vězně byl odhadován na šest měsíců, i tento předpoklad se musel splnit. Označení táborů jako místo smrti má svůj opodstatněný význam.

Podmínky panující v jednotlivých táborech byly dosti různorodé. Odvíjely se od typu a umístění táborového komplexu. Dále také od faktu, kdo se právě nachází v čele tajné policie a ve vedení tábora. Tábory byly budované v sibiřských oblastech Ruska, kde vězni pracovali v otřesných podmínkách i šestnáct hodin denně. Ti co byli již příliš slabí na to, aby splnili stanovenou normu odpracované práce, byli dále trestáni. Byl jim odebírán už tak minimální přísun jídla, nebo byli jednoduše popraveni. Existovalo však i minimum táborů, kde byly podmínky poněkud únosnější. Těchto pár táborů se většinou nacházelo v evropské části Ruska. Vězni byli využíváni například jako námezdní síla pro stavby uskutečňované v ruských městech. Dále byli do těchto táborů umisťováni přední ruští vědci, kteří měli v těchto prostorách bádát a vynalézat ve prospěch socialistického Ruska. „Byly vytvořeny vězeňské laboratoře a zkušební základny. „Vězni-specialisté“ v nich dokončovali vojenské i civilní projekty. Na malé lesní mýtině, obehnané dvojitým plotem z ostatného drátu, zkonstruoval vězeň V. M. Petljakov hloubkový bombardér Pe-2, sovětskou odpověď na nacistickou Štuku.“¹⁴²

Tábory byly nejčastěji umisťované do nehostinných krajů Ruska – východní Sibiř, Dálný východ, Arktida. Umístění táborů do těchto odlehlých oblastí mělo svůj důvod. Čím méně byly na očích zemím západní Evropy, tím menší bylo riziko odkrytí skutečné pravdy o socialistickém SSSR, o páchání teroru. K odhalení existence a funkce

¹⁴¹ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 80

¹⁴² MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, str. 180

těchto zařízení dochází v průběhu 30. let, tehdy však byla z řad veřejnosti přijímána se značným nezaujetím. Další zprávy o koncentračních a pracovních táborech se poté dostávají na povrch zejména v období vlády Nikity Chruščova v 50. letech v souvislosti s uplatňováním liberálnější politiky a destalinizací sovětského politického systému. Během jeho vlády dochází k propouštění mnoha vězňů. Za tento krok byl později označen jako zrádce strany. Díky dílu Alexandra Solženicyna *Souostroví Gulag* se seznamuje se šokujícími poměry v táborech široká veřejnost. Nejvíce informací se do všeobecné povědomosti o existenci táborů a podmínkách v nich panujících dostává díky svědectví lidí, kteří pobyt v těchto zařízeních přežili.

Oficiální čísla obětí nejsou známá a je nepravděpodobné, že by bylo možné je jakkoli vypátrat. Z důvodu nevěrohodnosti statistik vedené Stalinovou vládou se o ně nemůžeme opírat či na ně odkazovat. Jakékoliv údaje o počtu uvězněných osob se velice různí. Za přijatelné důkazy můžeme přijmout očitá svědectví lidí, kteří si prošli tímto peklem. Dle jejich úvah se počet vězňů pohyboval mezi 12-15 miliony¹⁴³. Jiné informace mluví o osmi milionech¹⁴⁴ uvězněných osob v období Stalinovy vlády.

¹⁴³ VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, str. 94

¹⁴⁴ MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, str. 180

7. Závěr

Zásadní otázkou této bakalářské práce je, zda v předválečném sovětském Rusku skutečně došlo k budování totalitního režimu. Ve své práci jsem se snažila najít odpovědi na otázky, které by potvrzovaly či naopak vyvracely existenci totalitního režimu v SSSR.

Zhodnocením situace, která panovala v Rusku v první polovině 20. století a za pomoci definice Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezinskiho jsem se pokusila dojít k definitivnímu závěru, zda bylo sovětské Rusko skutečně totalitním státem. Výčet jednotlivých znaků režimu v SSSR jsem shrnula k bodům teorie těchto dvou autorů:

Jedním ze znaků totalitářské společnosti je dle C. J. Friedricha a Z. K. Brzezinskiho **oficiální ideologie**. Ideologie propagovaná Leninem a později také Stalinem ovládla postupně celou zemi i její systém. Za pomoci ideologie se snažili obhájit teror. Ideologie zasahovala do osobního jednání každého člověka i soukromý život jednotlivých občanů. Chování jednotlivce bylo považováno za důležité pro celou společnost. Ideologie státu byla nastavena tak, že jedinci nezbývalo nic jiného, nežli ji přijmout. Pokud se tak nestalo, stal se nepřítelem celé společnosti. Jinými slovy - kompromis neexistoval. Ideologie se později promítla do vzdělávání i nově vzniklých kulturních děl, za pomoci nichž chtěl Stalin stvořit nového člověka a působit tak na jeho myšlení.

V období vlády Stalina došlo k **vybudování masové strany**, která zaujala pozici nadřazeného ke státnímu aparátu a jeho veškerých orgánů, které se staly na straně závislými. V sovětském státu neexistovala jakákoliv opozice, která by upozornila na chybné jednání komunistické strany. Také tím si strana zajistila veškerou kontrolu ruské společnosti.

Porážkou bílých generálů mezi léty 1918 – 1920, následným vznikem Rudé armády s profesionálními důstojníky stojícími v čele vojska a zřízením tajné policie si politická strana vybuďovala **monopol na kontrolu veškerých bezpečnostních a vojenských prostředků**.

K důstojníkům Rudé armády byli ustanoveni přidělenci, kteří kontrolovali „nezavadné“ chování bývalých carských důstojníků a jejich jednání v rámci propagované socialistické ideologie.

Úplnou kontrolu nad prostředky masové komunikace si strana vybudovala za pomoci naprostého podmanění kultury, médií a uplatněním cenzury nad veškerými komunikačními prostředky v zemi. Soustředěním umělců do svazů nejrůznějšího typu, prostřednictvím nichž byly umělcům diktovány obsahy děl, se stát stal jediným producentem kulturní i mediální tvorby.

Jako pátý bod se v typologii C. J. Friedricha a Z. K. Brzezinskiho objevuje **system fyzické a psychologické kontroly společnosti**. Té bylo dosaženo za pomoci činnosti tajné policie, která za účelem dosažení „poslušnosti“ užívala teroristických metod dle potřeb mocenského aparátu.

Likvidací soukromého sektoru, zrušením tržního hospodářství, zabíráním statkářské půdy na základě půdního dekretu, zavedení plánované ekonomiky, kolektivizace, zestátnění bank, továren, průmyslových závodů, dílen a nerostného bohatství země, zakládání kolchozů, bylo dosaženo **centrálního řízení a kontroly ekonomiky země**.

Na základě výše uvedených skutečností jsem dospěla k názoru, že v předválečném Rusku skutečně došlo k budování nedemokratického politického systému a popírání zásad liberalismu, který můžeme označit jako totalitní a to i přesto, že někteří politologové mají na tuto problematiku odlišný názor.

Rysy totalitního režimu byly dle mého názoru naplněny a to i přesto, že musíme připustit, že v období diktatury v Rusku existovala šedá ekonomika v podobě melouchaření, úplatků, prakticky na hranici zákona, a vzniklo několik málo děl a kulturních akcí nepodléhajících ideologické představě komunistických vůdců. Šlo jen o nepatrné vybočení.

V mém názoru mě dále utvrzují i práce Raymonda Arona, Hannah Arendtové, kteří jsou považováni za zakladatele totalitní školy, italského teoretika G. Sartoriho, uznávaného politologa španělského původu Juana José Linze a dalších.

8. Seznam použité literatury a pramenů

- ARON, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*, Atlantis, Brno 1993, 224 str., ISBN 80-7108-064-0
- CARL, J. Friedrich; BRZEZINSKI, K. Zbigniew: *Totalitarian dictatorship & autocracy*, Frederick A. Praeger, New York 1966, 439 str.
- GRIGORENKO, A. G.: *O knize V. I. Lenina „Co dělat?“*, Svoboda, Praha 1952, str. 29
- HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie - Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Brno 2003, 1. vydání, 379 str., ISBN 80-210-3195-6
- JEGOLIN, A. M.: *J. V. Stalin a otázky literatury*, Pravda, Bratislava, 57 str.
- KATAMIDZE, Slava: *Věrní soudruzi, nelítostní kati*, KMa s.r.o., Praha 2008, 224 str., ISBN 978-80-7309-554-3
- LENIN, V. I.: *Co dělat?*, Svoboda, Praha 1951, 170 str.
- LENIN, V. I.: *Ekonomika a politika v epoche diktatury proletariátu*, Pravda, Bratislava 1951, 16 str.
- LENIN, V. I.: *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1988, 470 str.
- MALIA, Martin: *Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*, Argo, Praha 2004, 1. vydání, 566 stran, ISBN 80-7203-566-5
- MARX, Karel; ENGELS, Friedrich: *Komunistický manifest*, Michal Zítka – Otakar II., Praha 2000, 69 str., ISBN 80-86355-54-3
- MONGILI, Alessandro: *Stalin a sovětské impérium*, Levné knihy KMa, Praha 2006, 191 str., ISBN 80-7309-350-2
- MOYNAHAN, Brian: *Rusko 20. století*, Svoboda, Praha 1995, 320 str., ISBN 80-205-0486-9
- OSTROVIŠANOV K. V.: *Lenin a Stalin o ekonomice a politice*, Pravda, Bratislava 1951, 66 str.

PIPES, Richard: *Dějiny Ruské revoluce*, Argo, Praha 1998, 396 str., ISBN 80-7203-081-7

REIMAN, Michal: *Lenin, Stalin, Gorbačov*, Lidové noviny, Praha 1991, 213 str., ISBN 80-7106-024-0

SLAVÍK, Jan: *Leninova vláda (1917-1924)*, Lidové noviny, Praha 2009, 371 str., ISBN 978-80-7106-978-2

STALIN, J. V.: *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*, Svoboda, Praha 1952, 93 str.

STALIN, J. V.: *Otázky leninismu*, Komunistické nakladatelství a knihkupectví v Praze, Praha 1927, 477 strn., 60 str.

STALIN J. V.; LENIN V. I.: *Strana a odborové organizace*, Roh, Praha 1952, 60 str.

VEBER, Václav: *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991 aneb Malé dějiny SSSR*, Roman Míšek, Praha 2001, 234 str., ISBN 80-86277-14-3

VOLKOGONOV, Dmitrij: *Lenin počátek teroru*, Dialog, Liberec 1996, 1.vydání, 398 str.

9. Summary

My final thesis record period of development of socialist Russia in first half of the 20th century. The thesis find reply to questions about prewar Russia and its totalitarian regime.

The introduction of thesis describes main theme of my final thesis and its definition and its progress of processing.

The second cheapter is called Theory of totalitarianism. The charter analyses term of totalitarianism. The term is analysed on basis typology significant statesmans.

In third part I describe each point of Carl J. Friedrich and Zbigniewa K. Brzezinski definition for what I use mainly ideas and books of respectable thinkers and politologists. I need it for my bachelor's thesis.

The next cheapter describes progress of October revolution and next historical events, which it led to takeover power of Lenin.

The fifth cheapter is about period of Lenin's reign. The period brought the first sing of totalitarian society.

The sixth cheapter describes to take power of J. V. Stalin. The cheapter shows coercive means, which improved Stalin's force in state.

In the finale to my thesis I describe on basis the typology Carl J. Friedrich and Zbigniew K. Brzezinski as though come to impletion distinctive feature of undemocratic totalitarian regime in prewar Russian.